

EUMENEIA, ŞEYHLÜ - IŞIKLI

Editör
Bilal SÖĞÜT

AYRIBASIM / OFFPRINT

EUMENEIA, ŞEYHLÜ - IŞIKLI

Editör
Bilal SÖĞÜT

© 2011 Ege Yayınları
ISBN 978-605-5607-70-8
Yayıncı Sertifika No: 14641
Bütün hakları saklıdır.

Kapak Tasarımı
Mustafa Bilgin

*Kitap içindeki yazılarda bilimsellik ve bilimsel etik ile ilgili tüm sorumluluklar
yazarların kendisine aittir.*

Baskı
Bilnet Matbaacılık
Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ő.
Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1. Cadde No: 16 Ümraniye-İstanbul
Tel: 444 44 03 Faks: 0 (216) 365 99 07-08 www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 15690

Yapım ve Dağıtım
Zero Prod. Ltd.
Abdullah Sokak, No: 17, Taksim, 34433 İstanbul
Tel: +90 (212) 244 7521 Faks: +90 (212) 244 3209
E.posta: info@zerobooksonline.com
www.zerobooksonline.com
www.egeyayinlari.com

İçindekiler

Önsöz	5
Editörden	7
Takdim	9

I. Prehistorik ve Demir Dönemi

1.1 Tarih Öncesi Dönemlerde Işıklı / Eşref Abay	13
1.2 Eumeneia Açık Hava Kutsal Alanı / Celal Şimşek – M. Ayşem Sezgin	29

II. Hellenistik ve Roma Dönemi

2.1 Eumeneia'nın Coğrafi, Tarihi ve Siyasi Yapısı / Celal Şimşek	47
2.2 Eumeneia Kent Planı ve Savunması / Tunç Sezgin – Murat Taşkiran	61
2.3 Işıklı Kasabasında Bulunan Hellenistik ve Roma Dönemine Ait Mimari Elemanların Genel Bir Değerlendirmesi / Bilal Söğüt	73
2.4 Eumeneia'da Bulunan Dorik Mimari Elemanlar / Bilal Söğüt – Zeliha Gider	93
2.5 Eumeneia'dan Paye Başlığı / Banu Yılmaz	101
2.6 Eumeneia Roma Askeri Hamamı Üzerine Bir Öneri / Coşkun Daşbacak	109
2.7 Eumeneia Tympanumlu Su Dağıtım Terminali / Tunç Sezgin	117
2.8 Eumeneia Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme Mustafa Bilgin – Mehmet Okunak	125

III. Bizans Dönemi

3.1 Eumeneia'da Bir Bizans Kalesi / Thomas Drew-Bear	149
3.2 Işıklı (Eumeneia)'da Bulunan Bizans Dönemine Ait Mimari Plastik Eserler İlker Mete Mimiroğlu	153

IV. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi

4.1 Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Şeyhlü ve Çevresinin Fethi / Şaban Kök	165
4.2 Işıklı Kasabası Donbey Hamamı Kazısı İlk Raporu / Nesrin Karabay	179

V. Osmanlı Dönemi

5.1 Işıklı (Şeyhlü) Türk Dönemi Eserleri / Saim Cirtil	191
5.2 XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zâviyeleri Üzerine Bazı Tespitler / Turan Gökçe	213
5.3 Avarız Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Şeyhlü (Işıklı) Kazası / Mehmet Yaşar Ertaş	253
5.4 XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Şeyhlü Kazası ve Vakıf Kurumları / Yasemin Beyazıt	299
5.5 Çivril – Bulgurlar Köyü Camii Üzerine / Kadir Pektaş – Hediye Genel Altındirek	323

VI. Cumhuriyet Dönemi

6.1 Işıklı Eski Okul Binası / Selda Ö. Cirtil	335
---	-----

VII. Sosyolojik Yapı Analizi

7.1 Çivril İlçesi Işıklı Kasabasının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özelliklerinin Çözümlemesi Mehmet Meder	343
--	-----

VIII. Zoolojik ve Botanik Yapı

8.1 Işıklı Gölü ve Yakın Çevresinin Omurgalı Faunasına Ön Bakış / Raşit Urhan	365
8.2 Işıklı ve Çevresinin Florası / Ali Çelik – Yusuf Gemici – Mehmet Çiçek	375

Önsöz

Kasabamız tarih boyunca Batı Anadolu'da coğrafi konumu, iklimi, toprakları ve su kaynağı ile birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu uygarlıklardan günümüze ulaşan arkeolojik kalıntıları ile farklı bir önem kazanmaktadır. Geçiş noktası olması, verimli toprakları, su kaynağı ve doğası ile tarihin her döneminde yaşam yeri olmuştur. Akgöz Pınarları kaynağı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bahsettiği gibi Büyük Menderes Nehri'nin ana besleyicilerinden olup, ayrıca bu kaynaktan verimli topraklar sulanmakta, başta elma olmak üzere birçok meyve ve diğer sulu tarım mahsulleri yetiştirilmektedir. Bu yönüyle de ülke ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır. Kasabamızın ekonomiye olan katkısının tarih ve doğa turizmi ile de taçlandırılması gerekmektedir.

Pamukkale Üniversitesi bilim insanlarımızın hazırlamış olduğu bu kitap çok geniş kesimlerin dikkat ve ilgisini kasabamıza çekerek bundan sonraki tüm çalışmalara ışık kaynağı olacaktır. İnşallah en kısa zamanda Üniversite hocalarımızın gayreti bizlerin desteği ile tarihi mezarlığımız ile ilgili çalışma başlatabiliriz. Bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen tüm bilim insanlarına ve onları bir araya toplayarak kitabın ortaya çıkmasını sağlayan Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT'e desteklerini her zaman bizden esirgemeyen Denizli Müze Müdürü Hasan Hüseyin BAYSAL ve Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK'e şahsım ve Işıklı Halkı adına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İsmail ÇORBACIOĞLU

Belediye Başkanı

2011, Işıklı Belediyesi

Editörden

Çivril Ovası'nı 2002 yılında Pamukkale Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü elemanları ile yapılan bir araştırma gezisinde tanıma fırsatı buldum. Bundan sonraki süreç içerisinde, her gittiğimde bölgenin farklı bir yönünü tanıdıkça antik dönemden beri buraya verilen ilginin sebebini anlamam daha kolay oldu. Bereketli ovası, çevresindeki dağlardan çıkan doğal suları ve gölü tarihi süreç boyunca buradaki yerleşimin hep devam etmesini sağlamıştı. Ana geçiş yollarının buradan sağlanmış olması da önemli bir etkendi. Bu bolluk ve zenginlik sayesinde Neolitik Dönem'den günümüze yerleşim sürekli ve her dönemde önemini korumuştur. Yapılan çalışmaların tamamında bu düşünceleri destekleyen sonuçları görmek mümkündür.

Eşref Abay'ın Prehistorik Dönem ile ilgili yaptığı kazı ve araştırmaların sonuçları bölgenin erken dönemini tanımak anlamında son derece yararlı olmuştur. Özellikle bu çalışmaların ovanın en önemli yerleşimlerinden birisi olan Beycesultan Höyüğü'ndeki arkeolojik kazılar ile desteklenmesi daha da verimli sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Bu dönemi tamamlayan çalışmalar ise Klasik Dönem eserleri ile ilgili olarak aynı bölümden genç meslektaşlarımla yaptığımız çalışmalardır. Bunlar sonrasında, bu kitapta olduğu gibi, pek çok yeni yayının yapılmasını sağlamıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile yerleşim merkezlerinde yaptığımız katalog çalışmalarının Çivril ile ilgili bölümünü yürütürken, Işıklı Kasabası en çok dikkat çeken yerlerden birisi olmuştur. Buradaki katalog çalışmalarını devam ettirdiğimizde ve yerleşimi tam anlamıyla tanıma fırsatım oldu. Yeterli bilgi ve malzemenin olmasına rağmen Eumeneia antik kenti bütünü ile ilgili toplu bir çalışmanın yapılmamış olması ciddi bir eksiklik olarak önümüzde durmaktaydı.

Prehistorik Dönemden günümüze, burası ile ilgili yapılması gereken bir çalışma bütün olmalı ve farklı bilim dallarından araştırmacıların kendi uzmanlık alanları ile ilgili yazıları yer almalıydı. Bu düşüncelerle yola çıktığımızda, antik dönemden günümüze tarihi süreç ve kalıntıların yanı sıra botanikinden zoolojisine, iktisadi yapısından sosyolojisine bir kitap hazırlamaya karar verdik. Bu eser tamamlandığında Prehistorik Dönemden Eumeneia'ya, Eumeneia'dan Şeyhlü'ye ve Şeyhlü'den Işıklı'ya her dönem hakkında bilginin yer aldığı bir kitap olmalıydı. Sonrasında Arkeolog, Sanat Tarihçi, Tarihçi, Epigraf, Sosyolog ve Biyologlar ile bu çalışmanın hazırlığına başladık. O dönemin Belediye Başkanı Latif Selçuk'a bu düşüncelerimizi ilettiğimizde belediye olarak bu kitabın basımında destek vereceklerini söylediler.

Kitap için ekibin oluşturulması ve sonrasında Eumeneia, Şeyhlü ve Işıklı Kasabası olarak her döneme ait verilerin alanında uzman öğretim elemanları tarafından değerlendirilmesi biraz zaman aldı. Bu sürede belediyede yönetim değişikliği oldu. Işıklı Belediye Başkanı Sayın İsmail Çorbacıoğlu'na bu projeden bahsettiğimizde o da bizim bu çalışmanın basımı

konusunda destek vereceğini söylemesi üzerine bu kitabı tamamladık. Araştırmacıların yaptığı bilimsel katkı ve belediyenin verdiği destek ile Işıklı Kasabası bu örnek çalışmaya sahip oldu. Işıklı Belediyesi'nin başlattığı bu çalışma, dilerim ki diğer yerleşimler tarafından da örnek alınıp devam ettirilir.

Denizli yerleşim merkezlerindeki katalog çalışması için izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, araştırmalarım esnasındaki yardımları için Denizli Müze Müdürü H. Hüseyin Baysal'a, yazıları ile katkı veren  ğretim elemanları ve araştırmacılara, bu çalışmanın ilk başlamasını teşvik eden Işıklı Belediyesi Eski Başkanı Latif Selçuk'a, kitabın basılmasını sağlayan Işıklı Belediye Başkanı İsmail  orbacıoğlu ve Belediye Meclisi  yelerine içtenlikle tekrar teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum.

Doç. Dr. Bilal S   T

Takdim

Anadolu, Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan dünyanın en önemli stratejik noktasında uzanır. Bu konumu nedeniyle onbinlerce yıldır birçok uygarlığı bağrında yaşatmıştır. Bu coğrafya içinde Batı Anadolu yer şekilleri, iklimi, ırmakları ve bu ırmakların taşıdığı alüvyonlu küçük ve verimli ovalara sahip olmasıyla ayrı bir güzellik ve zenginlik yansıtır. Irmakların beslediği küçük ovalarda birçok uygarlık yeşermiş ve bunların kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır.

Hellenistik Dönem'de Eumeneia olarak bilinen bu kent, Hellenistik ve Roma dönemlerinde kültür, sanat ve zenginliğiyle altın çağını yaşamıştır. Bölgenin ana hayat damarı, Dinar (antik Apameia)'dan itibaren Lampe (Çivril-Çal-Baklan Ovaları) Ovası'nı geçen Büyük Menderes Nehri'dir. Menderes Nehri denize dökülünceye kadar iki yanına hep hayat vermiştir. Üst Menderes Havzası'nda, Lampe (Çivril-Çal-Baklan-Bekilli) Ovası'na ırmakların hayat verdiği, verimli tarım arazileri ve güzel iklim, Geç Neolitik Dönem'den (M.Ö. 6000-5500) günümüze kadar kesintisiz yerleşimlerin oluşmasını sağlamıştır.

Işıklı Kasabası arkeolojik kalıntıları, su kaynakları, gölü, dağları ve verimli ovasıyla bir başka güzelliği yansıtır. Bu kasabada, binlerce yıllık geçmişin içinde yaşarsınız. İçten, güler yüzlü ve çalışkan insanları, kasabanın doğal ve arkeolojik zenginliklerine farklı bir güzellik katar.

Burası binlerce yıldır geçiş noktası olması özelliğini hiç kaybetmemiştir. Ancak Işıklı Kasabası'nın sahip olduğu bu zenginliklerin tanıtılıp, değerini bulduğunu söylemek biraz güçtür. Umuyorum ki bu tanıtım ve belgeleme eksikliği, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim Üyesi Doç. Dr. Bilal Söğüt'ün editörlüğünde hazırlanan bu kitapla büyük ölçüde tamamlanmış olacaktır. "Eumeneia'dan Işıklı'ya" kitabında, Pamukkale Üniversitesi bilim insanları ve Denizli Müzesi Müdürlüğü uzmanlarının değerli katkılarıyla, bölge ilk kez her yönüyle ayrıntılı olarak incelenmiş durumdadır.

Üniversiteler öncelikle kendi bölgesine, sonra ülkesine ve dünyaya ışık saçan bilim kuruluşlarıdır. Bunun güzel bir örneğini Pamukkale Üniversitesi bilim insanları bu kitapta vermişlerdir.

Kitapta Prehistorik Dönem'den itibaren Cumhuriyet Dönemi'ne kadar kronolojik olarak tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimari kalıntılar ortaya konarak değerlendirilmiş, bölgenin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısı ile faunası ve florası incelenmiştir. Farklı uzmanlık alanlarından bilim insanlarının büyük emekleriyle ortaya çıkarılan bu kitap, bölgeyle ilgili çalışmalarda başvuru kaynağı olacak niteliktedir. Bilim insanlarını bir arada toplayarak bu kitabın ortaya çıkmasını sağlayan Doç. Dr. Bilal Söğüt'ün emeği, kalıcı belgesel niteliğinde bir eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kitabın basımını sağlayan Işıklı Belediye Başkanı İsmail Çorbacıoğlu, diğer belediyeler için de güzel bir bakış açısı ve yolu açmıştır. Unutmamamız gereken şudur ki "gelecekte geçmişte yaptığımız güzel ve kalıcı şeylerle hatırlanacağız". Artık binlerce yıllık geçmişe sahip, su kaynaklarının, doğal güzelliklerin ve zengin ovanın bulunduğu alanda yer alan Işıklı Kasabası'nı bu kaynak kitapla anlamak ve anlatmak daha kolay. Emeği geçen herkese binlerce teşekkürler...

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

5.4 XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Şeyhlü Kazası ve Vakıf Kurumları

Yasemin BEYAZIT*

On üçüncü yüzyıldan itibaren Türk idaresine giren Şeyhlü ve çevresinin tarihine dair bilgilerimiz oldukça kıttır. Şeyhlü, bir kitap ve birkaç makale¹ dışında literatürde idarî bağılılığı bulunduğı mekânlar bağlamında çalışmalara konu edinilmiştir. Oysa Şeyhlü, Osmanlı döneminde bir kaza merkezidir ve bu kazanın sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri yeterince bilinmemektedir. Bu sebeple araştırmamızda XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki Şeyhlü'nün vakıf kurumlarını tespit etmeyi ve kazanın fizikî, beşerî ve toplumsal yapısına dair bilgilerimizi artırmayı hedefliyoruz. Araştırmamızın ana veri kaynağı cami, mescit, zaviye gibi vakıflarca finanse edilen kurumlara yapılan imam, hatib, müezzin, zaviyedar gibi atama kayıtlarının yer aldığı hurûfât defterleridir.² Şeyhlü kazasına ait bu dönem atama kayıtları yirmi beş hurûfât defterine dağılmış durumdadır.³ Defterlerdeki kayıtlar Cemaziyelahir 1102-Zilkade 1250 (1691-1835) tarihleri arasında olup her bir defter farklı sayıda kayıt içermektedir. Aşağıdaki çalışma, ana ekseninde bu kayıtların bizlere sunduğı tarihi veri ve bilgilerle vücut bulmuştur.

A. Şeyhlü'nün İdarî Durumu

Germiyan ilinin 1429 yılında Osmanlı egemenliğine girişi ile Şeyhlü çevresinde Osmanlı idarî taksimatı uygulanmıştır. Şeyhlü, XV. yüzyıl sonlarında Kütahya sancağına bağılı bir kaza

* Dr. Yasemin BEYAZIT, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli. (ybeyazit20@gmail.com)

Çalışmamıza pek çok kişinin yardım ve desteğı olmuştur. Öncelikle arşiv kayıtlarını sağlamamda yardımlarını esirgemeyen arşiv görevlisi İsmail AYKAN'a, Şeyhlü ve çevresiyle ilgili bilgilerini paylaşan ve sorularıma titizlikle cevap veren değerli araştırmacı Mümtaz BAŞKAYA'ya minnettarım. Belge okuma ve değerlendirme sürecinde görüşlerine başvurduğum Doç. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ, Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL ve Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK'e de şükranlarımı sunarım. Şeyhlü'yle ilgili bazı arşiv kayıtlarını benimle paylaşan Arş. Gör. Selim PARLAZ'a da teşekkür ederim.

1 Şeyhlü ve çevresi, Beylikler Devrinde Germiyanogulları Beyliği sınırları içerisinde kalmakta idi. Bu hususta M. Çetin Varlık'ın *Germiyanogulları Tarihi ve A.Osman Uysal'ın Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri* adlı çalışmaları yöre tarihi açısından önemlidir. XVI. yüzyılda bölgeyle ilgili M.Çetin Varlık'ın Kütahya Sancağı ile ilgili çalışmaları, Turan Gökçe'nin Şeyhlü Zaviyelerine Dair Makalesi ve Selahittin Özçelik'in 19. yüzyılda Çivril'in sosyo-iktisadi tarihine dair bildirisi aydınlatıcı niteliktedir. Mümtaz Başkaya'nın hazırlamış olduğı Çivril yer adlarına dair çalışma ise yöreye dair önemli bilgiler içerir (Varlık 1974; Varlık, 1985; Uysal 2006; Gökçe 2007a, 151-176; Özçelik, 2001, Başkaya 2008). Şeyhlü çevresiyle ilgili 2001 yılında Çivril, 2006 yılında Çal sempozyumları düzenlenmiştir. Homa Kazasına dair Özer Küpeli'nin tezi ve 2009 yılında çıkarılan Eskiçağ'dan Cumhuriyet'e Homa kitabı da yöre çalışmaları açısından büyük önem taşır (Küpeli 2000; Ertaş-Tüzün 2009).

2 Hurûfât Defterleri ile ilgili bakınız: Baykara 1990, 1-14; Beyazıt 2009, 129-130.

3 VGMA, HD, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 567, 1087, 1088, 1089, 1091, 1118, 1119, 1122, 1123, 1126, 1127, 1128, 1129, 1134, 1139, 1140, 1142, 1158.

durumundadır.⁴ XVI. yüzyılın sonlarında Şeyhlü kazası, içerisinde yeni kaza bölgeleri çıkararak küçülmüştür. Bu küçülmede hızlı nüfus artışı, uzun süren savaşlar, mali bunalım, suhte ve celali gruplarının yarattığı isyanlar önemli rol oynamıştır. Devlet, yaşanan kriz döneminden çıkabilmek, siyasi otoritesini yeniden sağlamlaştırmak, mukâta'a, avârız ve cizye gelirlerini daha sağlıklı toplayabilmek ve askeri mükellefiyetlerin aksamadan yerine getirilmesini sağlamak için kaza sınırlarında bulunan nahiyeleri müstakil kaza haline dönüştürmüştür. Bu sebeple XVI. yüzyılın sonlarında Şeyhlü kazası sınırları içerisinde yer alan Çal ve Baklan'ın müstakil kaza statüsüne çıkarılmasıyla Şeyhlü'nün sınırları daralmıştır.⁵ Şeyhlü bu idarî yapısını XVIII. yüzyılda da korumuştur. Divân-ı Humayûn halifelerinden Abdurrahman Nesib Efendi'nin kaleme aldığı ve divândan çıkan emirlerin kaydedildiği 1156-1163/1742-1743 tarihlerini içeren bir yazma eserde yer alan idarî teşkilatlanmada Şeyhlü, Kütahya Livasının yirmi sekiz kazasından birisidir.⁶ Şeyhlü kazası XIX. yüzyılın ortalarında bir idarî değişim geçirmiştir. 1841 yılında Kütahya, Kocaeli, Bolu, Eskişehir, Karasi, Karahisar-ı Sahib sancaklarının içerisinde yer aldığı Hüdavendigâr vilayeti oluşturulmuş, Şeyhlü de bu vilayete bağlı Karahisar-ı Sahib sancağına bağlı bir kaza durumuna gelmiştir. 1856/1273-1274 tarihli devlet salnamesinde Şeyhlü, Hüdavendigâr eyaletinin Karahisar-ı Sahib livasının bir kazası durumundadır.⁷

Osmanlı ülkesinde uygulanan kaza teşkilatı açısından⁸ Şeyhlü kazasını müstakil ve karşılaştırmalı açıdan değerlendirmek kazanın büyüklüğünü anlamamız noktasında önemlidir. XVI. yüzyılın ilk yarısında kadılıkların akçe hesabına göre taşıdıkları rütbelere nüfusları ve büyüklükleri ile doğru orantılıdır.⁹ 1513 tarihli Anadolu Kadılıkları defterine göre, Şeyhlü yevmî yirmi akçelik bir kazadır. Aynı zaman diliminde Bursa üç yüz, Ankara yüz otuz, Manisa seksen akçedir. Kütahya sancağının diğer kazaları için ise, Kütahya doksan, Lazikiyye elli, Uşak ve Kula yirmi yedişer, Homa ve Simav on üçer, Küre-i Selendi on, Eğrigöz sekiz akçeliktir.¹⁰ Akçelere göre büyüklük ve nüfus bakımından Şeyhlü, Kütahya sancağında Kütahya, Lazikiyye, Uşak ve Kula'nın gerisinde, Simav, Homa, Eğrigöz ve Küre-i Selendi'nin ilerisindedir. 1528 tarihli bir diğer deftere göre ise Şeyhlü yevmî kırk akçelik bir kazadır. Bu süreçte Kütahya yüz elli, Uşak ve Kula otuz beşer, Simav-Eğrigöz otuz, Homa yirmi beş, Küre-i Selendi yirmi akçeliktir. Şeyhlü akçelere göre bu tarihte Uşak ve Kula'nın önüne geçmiştir.¹¹ 1530 tarihinde ise kazanın ciheti kırk beş akçedir. Bu süreçte Kütahya yüz elli, Lazikiyye yüz, Uşak, Kula otuz beşer, Eğrigöz-Simav otuz, Küre-i Selendi ve Homa yirmişer, Honaz ise on akçeliktir.¹² Bu tarihte de Şeyhlü akçe bakımından Uşak ve Kula'nın ilerisinde yer alıp Lazikiyye'nin altında yerini almıştır. XVI. yüzyıl sonlarında kaza büyüklüğü açısından karşılaştırmalı bir değerlendirmeyi sağlayacak verilere sahip

4 Varlık 1986, 226.

5 Gökçe 2005, 264-265; Gökçe 2007b, 241; Ertaş 2007, 227.

6 Abdurrahman Nesib Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı*, Y 280, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yazma 280, 85.

7 Baykara 2000, 224.

8 Osmanlı kaza örgütlenmesinde kazalar, büyüklük, önem ve gelir kazandırma durumlarına göre mevleviyet kadılıkları ve kasaba kadılıkları olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Mevleviyet kadılıkları şeyhülislâmın, kasaba kadılıkları ise kadiaskerlerin yetki alanında idi. Balkan yarımadası, Karadeniz'in batı kıyıları, Ege ve Akdeniz adaları Rumeli kadiaskerliğinin; Anadolu, Suriye, Irak, Arap yarımadası ve Mısır, Anadolu Kadiaskerliğinin idaresindeydi. Kasaba kadılıkları, Rumeli, Anadolu ve Mısır'daki kazaların kadılıkları olmak üzere üç sınıftı. Kasaba kadılıklarının her bir sınıfı gelir durumuna ve önemine göre de derecelendirmeye tabi tutulmuştu (Unan 2004, 468).

9 Celalzâde Kanunnamesinde bin kişinin yevmî on akçeye karşılık geldiği ifade edilmektedir (Göyünç 1991, 47-48).

10 Gökçe 1994a, 231-237.

11 Gökçe 1994b, 83-94.

12 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 46, 47, 56, 70, 81, 83, 86,93.

değiliz. Ancak XVI. yüzyıl sonlarında Çal ve Baklan'ın Şeyhlü'den ayrılmasıyla Şeyhlü'nün öncekine nazaran küçüldüğünü söyleyebiliriz.

XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu kadılıkları önem ve gelir getirme durumlarına göre büyükten küçüğe doğru sitte, mûsıla, sâniye, sâlise, râbia, hâmise, sâdisse, sâbia, sâmine ve tâsia olmak üzere on rütbeye ayrılmıştı. Evliya Çelebi ise aynı süreçte Şeyhlü'nün yüz elli akçe kadılık olduğunu kaydetmiştir.¹³ Kasaba kadılıklarının 1254/1838-1839 tarihli bir icmâl kadılıklar defterinde Şeyhlü *sâlise* rütbesini taşımakta ve kasaba kadılıklarının dördüncü derecesinde yer almaktadır. Aynı defterde Homa sâlise, Ezine ve Çarşamba sâdisse, Denizli, Uşak ve Karaağac-ı Gölhisar sitte rütbelerini taşımaktaydılar.¹⁴ Bu veriler XIX. yüzyıl ortalarında Şeyhlü'nün orta büyüklükte bir kasaba kadılığı olduğuna işaret etmektedir.

Tasarruf biçimi bakımından kazalar ya bizzat atanan kadının yetki alanında ya da kadıların yerlerine atadıkları naipleri tarafından yönetilmekteydiler. Şeyhlü kazası için de bu durum söz konusudur. Hurûfât defterlerindeki atama kayıtlarının zaman zaman naipler ya da kadılar tarafından yapılması bu durumun önemli birer göstergesidir.

B. Şeyhlü Kazası Vakıf Kurumları

Osmanlı toplumunda sosyal, kültürel ve iktisadî hayatın sürdürülmesinde vakıflar önemli bir araç idiler. Vakıfların finansörlüğünde kurulan camiler, mescitler, kütüphaneler, mektepler, medreseler ve zaviyeler toplumun kültürel ve dinî, darüşşifalar sıhhî; han, çarşı, bedesten gibi yapılar ise ticarî ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Şeyhlü kaza merkezi ve kırsalında da vakıf kurumları toplumun ihtiyaçlarını karşılama noktasında önemliydiler. Çağlarında bu yapılar gündelik ve toplumsal hayat açısından vazgeçilmezlerdi. Ancak bu kurumların ezici çoğunluğu günümüze ulaşamamış, tarihi kayıtlarda varlığını sürdürmektedirler. Bu sebeple aşağıda Şeyhlü'de yer alan vakıf kurumları, merkez ve kırsal ayrımı yapılarak hurûfât defterlerinde geçen bilgiler ışığında tablolar halinde listelenecektir. Bu listelemeye yapıların banileri hakkındaki bilgiler yer alacak ve gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından vakıf kurumlarına dair defterlerde geçen en erken tarihli kayıtlar belirtilecektir.

13 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap, 103.

14 İcmâl-i Kuzât-ı Anadolu Defteri, 7, 16, 18, 20, 27, 33.

1. Şeyhlü Merkezinde Vakıf Kurumları

a. Camiler

Yer	Bani	Açıklama
(Bilgi Bulunamadı)	Germiyanoglu Yakup Çelebi	Cami-i Kebir olarak bilinen caminin konumuyla ilgili bilgi yoktur. Camiyle ilgili ilk hurûfât kaydı Şaban 1121/1709 tarihli dir. ¹⁵
Cami Mahallesi	Hacı Abdullah Ağa	Cami-i Cedid olarak bilinmektedir. Kendi adıyla anılan Cami mahallesindedir. ¹⁶ Camiyle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1104/1692, son kayıt ise Rebiülevvel 1244/1828 tarihli dir. ¹⁷
Çarşı	Kalaycı Ahmed	Cami, “Çarşı Camisi” olarak adlandırılmıştır. ¹⁸ Camiyle ilgili Rebiülevvel 1201/1786 tarihli belgeye göre, Kara İbrahim oğlu Hacı Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Cami içerisindeki kürsüyü ise Seyyid İsmail Ağa koydurmuştur. ¹⁹ Daha sonraki kayıtlarda Hacı Ahmed’ten Kalaycı Ahmed olarak söz edilmiştir.
Çarşı	Lengerzade Hacı Halil Efendi	Camiyle ilgili tek kayıt Zilhicce 1214/1800 tarihli dir. Caminin vakfı, dükkanlardan ve nakit paradan oluşmaktaydı. ²⁰
Kaynarca	Şeyh Muslihiddin	Cami “Kaynarcalı Cami” olarak da bilinmektedir. Kaynarca’dan kayıtlarda köy ya da mezra olarak bahsedilmemesi, adı geçen yerin Şeyhlü merkezinde bir mekân olduğunu düşündürmüştür. ²¹
(Bilgi Bulunamadı)	Hacı Beytullah	Caminin konumu hakkında kayıtlarda bilgi yoktur. Camiyle ilgili ilk kayıt Zilkade 1138/1726 tarihli dir. ²²

b. Mescitler

Yer	Bani	Açıklama
Akgöz	Hacı Süleyman Ağa	Mescit Akgöz nehrinin yakınında ibadet mekânı bulunmaması nedeniyle Hacı Süleyman Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Mescitle ilgili ilk kayıt, Şaban 1135/1723 tarihli dir. ²³
(Bilgi Bulunamadı)	Hacı Musa	Mescidin yeriyle ilgili bilgi yoktur. Mescitle ilgili tek kayıt Recep 1248/1832 tarihli dir. ²⁴
Aşağı Mahalle	Ebubekir	Mescitle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelahir 1111/1699 tarihli dir. ²⁵
Boyahane Mah.	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelahir 1115/1703 tarihli dir. ²⁶ Cemaziyelahir 1223/1808’de mescit, cemaatinin çokluğu nedeniyle minber konularak camiye dönüştürülmüştür. ²⁷
Çarşı	(Bilgi Bulunamadı)	Muharrem 1184/1770 tarihli belgeye göre Seyyid Mehmed mescidi minber koydurarak camiye dönüştürmüş ve hatiplik görevini kendisi yürütmüştür. ²⁸
Hacı Ali Mahallesi	(Bilgi Bulunamadı)	Hacı Hasan Mescidi olarak anılmaktadır. Mescitle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelevvel 1118/1706 tarihli dir. ²⁹

15 HD, 1118, 184.

16 HD, 1118, 187.

17 HD, 1134, 40; HD, 549, 114.

18 HD, 548, 194.

19 HD, 547, 76.

20 HD, 544, 89.

21 HD, 1118, 187; HD, 1088, 248.

22 HD, 1091, 48.

23 HD, 1119, 69; HD, 1126, 13.

24 HD, 550, 115.

25 HD, 1134, 40.

26 HD, 1134, 41.

27 HD, 545, 148.

28 HD, 1087, 80.

29 HD, 1134, 42.

Hacı İbrahim Mah.	Hızır Efendi	Mescitle ilgili ilk kayıt, Şevval 1111/1700 tarihlidir. Mescit “Dede Efendi” mescidi olarak da anılmaktadır. ³⁰
Hacı İsa Mahallesi	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Safer 1104/1692 tarihli, son kayıt ise Cemaziyelahir 1250/1834 tarihlidir. ³¹
Hacı İsmail Mahallesi	Habib bin Ahmed	Mescitle ilgili ilk kayıt, Recep 1223/1808 tarihlidir. ³²
Hacı İsmail Mah.	Hacı İsmail	Mescitle ilgili ilk kayıt, Recep 1136/1724 tarihlidir. ³³
Hacı Memiş Ağa Mah.	Şeyh Veliyüddin	Şaban 1245/1830 tarihli ilk kayda göre Şeyh Veliyüddin tarafından yaptırılmıştır. ³⁴
Hacı Sadık Mah.	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelahir 1184/1770 tarihlidir. ³⁵
Koca Hanı Bitişiği	Germiyanoglu Yakup Çelebi	Mescitle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1104/1692 tarihlidir. ³⁶
Medrese Çevresi	Ayşe Hatun	Medrese yakınlarında bulunmaktadır. ³⁷ Mescitle ilgili ilk kayıt Safer 1156/1743 ³⁸ , son kayıt Şevval 1247 tarihlidir. ³⁹
Rıdvan Ağa Mah.	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt 1133/1720-21 tarihlidir. Mescidin konumu, Şaban 1173/1760 tarihli belgeye kadar Şeyhlü merkezi olarak tanımlanmıştır. Bu tarihten sonra Rıdvan Ağa Mahallesi zikredilmiştir. ⁴⁰ Mescit imamına, Şeyhlü çarşısındaki üç haffaf dükkanının kirası tahsis edilmiştir. ⁴¹
Serdar Hanı Çevresi	Hacı Ali Ağa	Mescitle ilgili ilk kayıt, Recep 1122/1807 tarihlidir. ⁴²
Şeyh Mahallesi	(Bilgi Bulunamadı)	Banisiyle ilgili kayıt yoktur. Mescitle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelahir 1172/1758 tarihlidir. ⁴³
Yukarı Mahalle	(Bilgi Bulunamadı)	Yukarı (süfla) mahallede Havak Pazarı (?) adlı mevkidedir. ⁴⁴ Mescitle ilgili ilk kayıt Şaban 1121/1709 tarihlidir. ⁴⁵ Rebiülahir 1245/1829 tarihli kayıtta mescidin hayır sahipleri tarafından yeniden inşa edildiği belirtilmektedir. ⁴⁶

c. Mektep ve Medreseler

Yer	Bani	Açıklama
Hacı Ali Mah.	Hacı İsmail ve Hacı Ahmed	Muallimhane ile ilgili ilk kayıt, Zilkade 1208/1794 tarihli- dir. ⁴⁷
Hacı Sadık Mah.	Bağcı Arapzâde Ali	Bağcı Arapzâde Ali tarafından kendi vakfettiği arazi üzerinde yaptırılmıştır. Mekteple ilgili tek kayıt, Şaban 1190/1776 tarihli- ⁴⁸
Hacı Musa Mescidi Bitişiği	Hacı Musa	Mescit imamı aynı zamanda muallimlik yapmaktaydılar. Mekteple ilgili tek kayıt Recep 1248/1832 tarihlidir. ⁴⁹

30 HD, 1123, 20.

31 HD, 1134, 43.

32 HD, 567, 146.

33 HD, 1119, 69.

34 HD, 550, 111.

35 HD, 1089, 47.

36 HD, 1134, 43.

37 HD, 1087, 80.

38 HD, 1122, 131.

39 HD, 550, 114.

40 HD, 1127, 9.

41 HD, 1129, 128; HD, 1123, 20.

42 HD, 1118, 185.

43 HD, 1127, 8.

44 HD, 544, 87.

45 HD, 1118, 185.

46 HD, 550, 111.

47 HD, 548, 195.

48 HD, 1158, 155.

49 HD, 550, 115.

Koca Hanı Bitişiği	Germiyanoglu Yakub Çelebi	Muallimhane, harab olması yüzünden Seyyid Hacı Mehmed tarafından Şaban 1201/1787 tarihinde tamir ettirilmiştir. ⁵⁰
Yukarı Mahalle	Seyyid Hacı Mehmed Efendi	Yukarı mahallede Havak (?) Pazarı mevkiindeki mescidin bitişiğinde bulunmaktaydı. Mekteple ilgili ilk kayıt Muharrem 1214/1799 tarihlidir. Muallim olarak Mehmed Efendi'nin oğlu Mehmed Sadık atanmıştır. ⁵¹
(Bilgi Bulunamadı)	Hacı Mehmed Efendi	Medreseyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1117/1705 tarihlidir. ⁵² Medresenin konumuyla ilgili bilgi yoktur.

d. Hanlar

Han Adı	Açıklama
Koca Han	Han, bitişiğinde bulunan Germiyanoglu Yakub Çelebi mescidi ve muallimhanesi dolayısıyla hurûfât defterlerinde kaydolunmuştur. Bu bilgi dışında hanla ilgili başka bir veriye ulaşılamamıştır. ⁵³
Serdar Hanı	Han, yakınlarında bulunan Hacı Ali Ağa Mescidi dolayısıyla hurûfât defterlerine kaydolunmuştur. Bu bilgi dışında hanla ilgili başka bir veri yoktur. ⁵⁴

e. Zaviyeler

Zaviye Adı	Açıklama
Boyacı Yahşi	Zaviye, XVI. yüzyıldan itibaren mevcuttur. ⁵⁵ Baba Boyacı zaviyesi olarak da anılmıştır. ⁵⁶
Kara Küçük	Zaviye XVI. yüzyılda da mevcut olup varlığını XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da sürdürmüştür. ⁵⁷
Şeyh Eşref	Zaviye XVI. yüzyılda da mevcuttu. Bu tarihte vakfı yoktu ve çiftlik statüsünde idi. ⁵⁸
Şeyh Salur	XVI. yüzyılda da mevcuttu. ⁵⁹ Zaviyeyle ilgili ilk hurûfât kayıt Rebiülahir 1122/1807 tarihlidir. ⁶⁰
Tokatlı Baba	Zaviye XVI. yüzyılda da mevcuttu. ⁶¹ Zaviyeyle ilgili ilk kayıt, Ramazan 1133/1721 tarihlidir. Zaviyedarları Sandıklı Yumru köydeki Tufan Baba zaviyesini de tasarruf etmekteydiler. ⁶² Zaviyeye Hacı Bektaş şeyhi arzıyla atama yapılmıştır. ⁶³

2. Şeyhlü Kırsalında Vakıf Kurumları

a. Camiler

Köy	Bani	Açıklama
Akkum	Hacı Abdurrahman Ağa	Camiyle ilgili tek kayıt Ramazan 1154/1741 tarihlidir. ⁶⁴
Aşağı Somak	Hacı Ömer	Camiye dair ilk kayıt Rebiülahir 1103/1691 tarihlidir. ⁶⁵

50 HD, 547, 76; HD, 546, 113.

51 HD, 1134, 41.

52 HD, 1134, 41.

53 HD, 1126, 15; HD, 1087, 80.

54 HD, 1118, 185; HD, 1139, 47.

55 Gökçe 2007a, 159.

56 HD, 1134, 40.

57 Tahrir Defteri, 560, Vr.281b.

58 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

59 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128

60 HD, 1118, 185.

61 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

62 HD, 1118, 188.

63 HD, 1126, 14.

64 HD, 1088, 249.

65 HD, 1134, 40.

Bayad	Abdullah oğlu Osman	XVI. yüzyılda da mevcut olan caminin banisi Şeyh Yunus idi. ⁶⁶ Hurûfât Defterleri'nde camiyle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelahir 1128/1716 tarihlidir. Cami daha sonraki zamanlarda tekrar inşa edilmiş olmalıdır. Şevval 1232/1817 tarihli kayıta caminin Osman bin Abdullah tarafından yaptırıldığı ve hatiblik görevinin banisi Osman'ın oğlu Mehmed tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir. ⁶⁷
Beğ	Ahali	Camiyle ilgili en erken tarihli hurûfât kaydı Recep 1115/1703 tarihlidir. ⁶⁸
Bulgurlar	Hacı Mustafa	Camiyle ilgili ilk kayıt Şaban 1242/1827 tarihlidir. ⁶⁹
Çivril	Şeyh Sinan	"Şeyh Sinan" ya da "Sinan Efendi Camii" olarak adlandırılmıştır. Camiyle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1103/1691 tarihlidir. ⁷⁰
Çöplü	Ahmed Dede	Cami XVI. yüzyılda da mevcuttu. ⁷¹ Hurûfât Defterlerinde caminin ismiyle ilgili yazım birliği sağlanamamıştır. Bazı kayıtlarda "Ahmed Dede", "Mimar Dede" ya da "İmad Sultan" olarak da kaydedilmiştir. Camiye dair en erken tarihli hurûfât kaydı Zilkade 1111/1700 tarihlidir. ⁷² Caminin yakınlarında birkaç hücreden oluşan bir mektep bulunmaktadır. ⁷³
Dede	(Bilgi Bulunamadı)	Hoca Sultan Camii ya da Hoca Sultan Türbesi Camii olarak da zikredilmektedir. ⁷⁴ Camiyle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1103/1691 tarihlidir. ⁷⁵
Eymürcek	Küçük Mehmed Paşa	Camiyle ilgili ilk kayıt Zilhicce 1102/1691 tarihlidir. Bu kayıta cami "Mehmed Beğ Camii" olarak adlandırılmıştır. ⁷⁶ Daha sonraki kayıtlarda cami "Mehmed Paşa" ve "Küçük Mehmed Paşa Camii" olarak isimlendirilmiştir. ⁷⁷ Camiyle ilgili son kayıt Şevval 1246/1831 tarihlidir. ⁷⁸
Haydan-ı Atik	(Bilgi Bulunamadı)	Camiyle ilgili ilk kayıt Rebiülevvel 1192/1778 tarihlidir. ⁷⁹
Irgılı	Çorbacızâde Hacı Ahmed Ağa	Camiyle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1231/1816 tarihlidir. Zikredilen tarihte camiye hatip olarak Hacı Ahmed Ağa'nın oğlu Mustafa atanmıştır. ⁸⁰
İğdir	Memi Çavuş	Banisi Memi Çelebi ya da Memi Çavuş olarak adlandırılmıştır. ⁸¹ Camiyle ilgili son kayıt ise Safer 1229/1814 tarihlidir. ⁸²
Karamanlı	Seyyid Hacı Mustafa	Camiye dair ilk kayıt Recep 1153/1740 tarihlidir. Bu kayda göre, köyde cami bulunmadığı için Seyyid Hacı Mustafa tarafından yaptırılmıştır. ⁸³

66 Tahrir Defteri, 560, Vr.273b.

67 HD, 546, 113.

68 HD, 1134, 41; HD, 1129, 127.

69 HD, 549, 112.

70 HD, 1134, 40, 42; HD, 1140, 380.

71 Tahrir Defteri, 560, Vr.280b.

72 HD, 1134, 40.

73 HD, 546, 110; HD, 550, 112

74 HD, 1134, 41.

75 HD, 1134, 40.

76 HD, 1134, 40.

77 HD, 1126, 14; HD, 1158, 154.

78 HD, 550, 113.

79 HD, 1129, 128.

80 HD, 546, 109.

81 HD, 1134, 41.

82 HD, 546, 107.

83 HD, 1088, 248; HD, 1127, 3.

Karayahşiler	Mehmed Beğ	Camiyle ilgili ilk kayıt, Şevval 1111/1700 tarihlidir. ⁸⁴ Karayahşiler köyü sakinlerinden Murtaza Ağa, caminin vakfına değirmen gelirinden pay ayırarak vakfı güçlendirmiştir. ⁸⁵ Camiyle ilgili son kayıt Safer 1249/1833 tarihlidir. ⁸⁶
Kısıkmış	Mehmed Beğ	Camiye dair ilk kayıt Şaban 1118/1706 tarihlidir. ⁸⁷
Kızılca Ali Divanı	Hacı Şüca	Camiyle ilgili en erken tarihli kayıt, Cemaziyelevvel 1176/1762 tarihlidir. ⁸⁸
Kızılca Söğüt	Çorbacı Mustafa Ağa	Safer 1177/1763 tarihli belgeye göre, köy ahalisi kadı huzuruna çıkarak camiye duydukları ihtiyaçtan söz etmişlerdir. Bunun üzerine, köydeki bir mescidi Çorbacı Mustafa Ağa minber koydurarak camiye dönüştürmüştür. ⁸⁹ Camiyle ilgili son kayıt Recep 1248/1832 tarihlidir. ⁹⁰ Köydeki mescitlerden hangisinin camiye dönüştürüldüğüne dair açık bir bilgi yoktur. Ancak, mescidin camiye tahvilinden sonraki kayıtlar incelendiğinde, köydeki süfla ve orta mescidin varlığını sürdürdüğü tespit edilmektedir.
Olyer (Olpar) Divanı	Ali Beğ	Camiyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1163/1750 tarihlidir. ⁹¹
Ömerli	Osman Ağa	Camiyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1157/1744 tarihlidir. ⁹²
Sarılar	Veliyüddin oğlu Ali	Camiyle ilgili ilk kayıt, Cemaziyelevvel 1226/1811 tarihlidir. ⁹³
Savran	Çorbacızade Abdulkadir Ağa	Bugün Savran adıyla bilinen köy, XVIII. ve XIX. yüzyıl kayıtlarında Serbanşah olarak adlandırılmaktaydı. Kayıtlarda köyün coğrafi konumu tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre Serbanşah köyü, İnci, Uğurlu, Seraserli ve Bekirli köyleri arasında bulunmaktaydı. Camiyle ilgili ilk kayıt Recep 1188/1774 tarihlidir. Bu kayıta caminin ahali tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. ⁹⁴ Camiyle ilgili ikinci kayıt Ramazan 1213/1799 tarihlidir. Bu kayıta caminin Çorbacızade Abdulkadir Ağa ⁹⁵ tarafından yaptırılmasından sonra harap olduğu ve hayatını kaybeden Abdulkadir Ağa'nın oğlu Ömer Ağa tarafından tamir edilip genişletildiği zikredilmektedir. Aynı tarihte camiye imam, hatib, müezzin ve kayyum atanmıştır. ⁹⁶ Cami, günümüze harap bir şekilde ulaşabilmiştir. ⁹⁷
Seraserli	Hacı Ahmed	Camiyle ilgili ilk kayıt Recep 1192/1778 tarihlidir. ⁹⁸
Sundurlu	Ahali	Camiyle ilgili ilk kayıt Safer 1247/1831 tarihlidir. ⁹⁹
Sökmen	Ahmed Efendi	Camiyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1175/1761 tarihlidir. Bu kayıta, köyde caminin bulunmadığı ve camiye duyulan ihtiyaç dile getirilmektedir. ¹⁰⁰

84 HD, 1134, 40.

85 HD, 545, 146.

86 HD, 550, 115.

87 HD, 1134, 42.

88 HD, 1126, 13.

89 HD, 1126, 13.

90 HD, 550, 115.

91 HD, 1122, 134.

92 HD, 1122, 132.

93 HD, 567, 148.

94 HD, 1188, 20.

95 Çorbacızade Abdulkadir Ağa'nın mezar taşına göre ölüm yılı 1779'dur (Pektaş 2008, 246).

96 HD, 544, 88; HD, 546, 107; HD, 550, 116.

97 Pektaş 2008, 243.

98 HD, 1129, 128.

99 HD, 550, 113.

100 HD, 1126, 13; HD, 1129, 132.

Temürcü	Hacı Mustafa Efendi	Camiyle ilgili Zilhicce 1146/1734 tarihli ilk kayda göre, köyde cami bulunmaması nedeniyle inşa edilmişti. ¹⁰¹
Tokca	Hacı Ali	Camiye dair ilk kayıt Rebiülahir 1168/1755 tarihli dir. ¹⁰²
Tomralar	Medetzâde Hacı Abdurrahman Ağa	Tomralar köyü Gölköprüsü divanındaydı. Camiyle ilgili tek kayıt Zilkade 1178/1765 tarihli dir. ¹⁰³
Yaka	(Bilgi Bulunamadı)	Camiyle ilgili ilk kayıt, Ramazan 1123/1711 tarihli dir. ¹⁰⁴
Yamanlar	Seyyid Hacı Mehmed	Camiyle ilgili ilk kayıt, Zilkade 1169/1756 tarihli dir. ¹⁰⁵
Yamanlar	Hacı Memiş	Camiyle ilgili ilk kayıt Safer 1237/1821 tarihli dir. ¹⁰⁶
Yassıhöyük	Kara Ali Oğlu	Camiyle ilgili ilk kayıt, Safer 1222/1807 tarihli dir. ¹⁰⁷

b. Mescitler

Köy	Bani	Açıklama
Aşağı Somak	Hacı Mustafa	Mescide dair ilk kayıt Zilkade 1133/1721 tarihli dir. ¹⁰⁸
	Hacı Oruç	Mescide dair en erken tarihli kayıt Şevval 1226/1811 tarihli dir. ¹⁰⁹
Balçık Hisar	Kara Hüseyin	Mescitle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1128/1716 tarihli dir. ¹¹⁰
	(Bilgi Bulunamadı)	Süfla (Yukarı) Mescit olarak anılmaktadır. ¹¹¹ Mescitle ilgili ilk kayıt 1133/1720-1721 tarihli dir.
	(Bilgi Bulunamadı)	Ulva (Aşağı) Mescit olarak anılmaktadır. Mescitle ilgili ilk kayıt 1133/1720-1721 tarihli dir.
Bayat	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt, Rebiülevvel 1112/1700 tarihli dir. ¹¹²
Belence	Abdullah	Mescitle ilgili ilk kayıt Cemaziyelevvel 1124/1712 tarihli dir. ¹¹³
Bolman	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Şaban 1126/1714 tarihli dir. ¹¹⁴
Bucak	Çorbacızâde Abdulkadir Ağa	Mescitle ilgili ilk kayıt Recep 1192/1778 tarihli dir. ¹¹⁵
Bulgurlar	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Zilhicce 1102/1691 tarihli dir. ¹¹⁶
Cumalı	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili en erken tarihli kayıt Zilkade 1125/1713 tarihli dir. ¹¹⁷

101 Temürcü köyünün diğer adı Nanlar ya da Nanger'dir. HD, 1127, 3,7; HD, 1088, 245.

102 HD, 1127, 3.

103 HD, 1127, 6.

104 HD, 1118, 185.

105 HD, 1127, 5.

106 HD, 546, 110.

107 HD, 545, 147; HD, 550, 112.

108 HD, 1118, 188.

109 HD, 1118, 186.

110 HD, 1118, 187.

111 HD, 1134, 43.

112 HD, 1134, 40.

113 HD, 1134, 43; HD, 545, 147.

114 HD, 1118, 186.

115 HD, 1129, 128.

116 HD, 1134, 40.

117 HD, 1118, 185.

Çivril	(Bilgi Bulunamadı)	Çatlar mahallesinde bulunmaktadır. Mescitle ilgili en erken tarihli hurûfât kaydı Ramazan 1243/1828 tarihlidir. ¹¹⁸
	(Bilgi Bulunamadı)	Aşağı Mahalledeki mescide dair en erken tarihli kayıt Ramazan 1213/1799 tarihlidir. ¹¹⁹
	Ebubekir	Rebiülahir 1134/1722 tarihinde mescide Molla Mehmed müezzin olarak atanmıştır. ¹²⁰
	Ahali	Hamam mahallesindeydi. Mescitle ilgili ilk kayıt, Muharrem 1192/1778 tarihlidir. ¹²¹
	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi tarafından yaptırılan medrese içerisindedir. Mescitle ilgili ilk kayıt Safer 1215/1800 tarihlidir. ¹²²
	Hızır Çelebi	Orta mahallesinde bulunmaktaydı. ¹²³ Şeyh Hızır mescidi olarak da anılmaktadır. ¹²⁴ Mescide dair ilk hurûfât kaydı Şevval 1103/1692 tarihlidir. ¹²⁵
	Kara İmam	Mescitle ilgili ilk kayıt 1203/1788-1789 tarihlidir. ¹²⁶
	Osman Dede	1128/1716 tarihli ilk kayda göre, mescitte müezzin olan Ahmed vefat etmiş yerine oğlu Mehmed atanmıştır. ¹²⁷ Zilhiccesi 1139/1727’de ise mescit vakfının mütevellîği için baninin evladından Seyyid İbrahim görevlendirilmiştir. ¹²⁸
	Rıdvan Çavuş	Mescitle ilgili en erken tarihli kayıt, Muharrem 1113/1701 tarihlidir. Mescitte bir akçe ile imam olan Nurullah vefat etmiş ve yerine Ahmed adlı kişi atanmıştır. ¹²⁹
	Seyyid Şaban	Mescide dair ilk kayıt Muharrem 1122/1710 tarihlidir. Kayda göre, mescide Halil adlı bir kişi imam olarak atanmıştır. ¹³⁰
	Şeyh Nurullah	Nurullah Efendi ya da Şeyh Nurullah mescidi olarak adlandırılmaktadır. Zilhicce 1116/1705 tarihli belgeye göre mescitte görevli müezzin Hasan tekrar görevine atanmıştır. ¹³¹
Çöplü	(Bilgi Bulunamadı)	Yukarı mahallededir. Muharrem 1113/1701 tarihli ilk kayda göre mescitte kayyum olan Abdullah vefat etmiş yerine Bali atanmıştır. ¹³²
	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili en erken tarihli kayıt Recep 1115/1703 tarihlidir. ¹³³

118 HD, 1158, 154.

119 HD, 544, 88.

120 HD, 1118, 188.

121 HD, 1129, 128.

122 HD, 544, 89.

123 HD, 1088, 243.

124 HD, 1118, 187.

125 HD, 1134, 40.

126 HD, 1129, 131.

127 HD, 1118, 187.

128 HD, 1128, 30.

129 HD, 1134, 40.

130 HD, 1118, 184.

131 HD, 1134, 41.

132 HD, 1134, 40.

133 HD, 1134, 41.

Eymürcek	Ali Çelebi	Mescitle ilgili ilk kayıt Recep 1214/1799 tarihlidir. ¹³⁴
	Bali Beğ	Mescide dair ilk kayıt Zilhicce 1102/1691 tarihlidir. Bu kayıtta mescit “Bali Fakih Mescidi” olarak adlandırılmıştır. XVI. yüzyıl kayıtlarında da bu isimlendirme kullanılmıştır. ¹³⁵ Mescit daha sonraki kayıtlarda ise Bali Beğ Mescidi olarak isimlendirilmiştir. 1215/1800 Cemaziyelahir’inde mescit, cemaatinin çokluğu sebebiyle Mustafa oğlu Seyyid Ömer tarafından minber konularak camiye dönüştürülmüştür. ¹³⁶
	Dede Muhyiddin	Muhyiddin ya da Dede Muhyiddin Mescidi olarak adlandırılmıştır. ¹³⁷ Mescitle ilgili ilk kayıt Zilkade 1123/1711 tarihlidir. ¹³⁸
Gencerlü	(Bilgi Bulunamadı)	Gencerlü köyü günümüzde Işıklı Baraj Gölü suları altında kalmıştır. ¹³⁹ Köy mescidi ile ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1171/1757 tarihlidir. ¹⁴⁰
Haydan-ı Atık	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk hurûfât defteri kaydı, Rebiülahir 1155/1742 tarihlidir. ¹⁴¹
Haydan-ı Cedit	Hacı Abdi	Mescitle ilgili ilk kayıt Ramazan 1104/1693 tarihlidir. ¹⁴²
Irgılı	Hasan Beğ	Rebiülevvel 1169/1755 tarihli ilk kayıta, mescide kayyum atanmıştır. ¹⁴³
İğdir	Sultan Hatun	Mescide dair ilk bilgi Recep 1118/1706 tarihlidir. ¹⁴⁴
	(Bilgi Bulunamadı)	Süfla Mescit olarak bilinir. Mescitle ilgili ilk kayıt Zilkade 1166/1753 tarihlidir. ¹⁴⁵
	Hacı Hasan	Mescit, Hacı Hasan, Şeyh Hasan ve Ulva Mescit olarak adlandırılmaktadır. Mescide dair ilk bilgi 1128/1715-1716 tarihlidir. ¹⁴⁶
	Süleyman	Mescide ait ilk bilgi Rebiülahir 1108/1696 tarihlidir. Mescidin imamı Şükrullah’ın vefatı üzerine yerine İbrahim atanmıştır. ¹⁴⁷
İnci	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1116/1704 tarihlidir. ¹⁴⁸
Karayahşiler	Hacı Dede Ailesi	Şeyh mahallesindedir. Mescitle ilgili ilk kayıt Rebiülevvel 1139/1726 tarihlidir. ¹⁴⁹ Muharrem 1243/1827 tarihli kayda göre mescit, Hacı Dede ailesinden Ahmet ve Himmet tarafından yeniden inşa edilmiştir. ¹⁵⁰
	Hacı İbrahim	Mescitle ilgili ilk kayıt Şaban 1241/1826 tarihlidir.
	Hacı Köse oğlu Hasan	Şeyh mahallesindedir. Mescitle ilgili ilk kayıt, Şaban 1245/1830 tarihlidir.

134 HD, 544, 89

135 HD, 1134, 40; Tahrir Defteri, 560, Vr.277a.

136 HD, 544, 89; HD, 545, 147.

137 HD, 1122, 133.

138 HD, 1118, 185.

139 Başkaya 2008, 154.

140 HD, 1127, 6.

141 HD, 1122, 131.

142 HD, 1134, 40.

143 HD, 1127, 3.

144 HD, 1134, 42.

145 HD, 1122, 134; HD, 547, 75.; HD, 548, 194.

146 HD, 1118, 187.

147 HD, 1140, 380.

148 HD, 1134, 41.

149 HD, 1128, 30.

150 HD, 549, 113.

Karamanlı	Hacı Derviş	Mescitle ilgili tek kayıt Cemaziyelahir 1128/1716 tarihli dir. ¹⁵¹
Kısıkmış	Hacı Muharrem	Mescitle ilgili ilk kayıt Muharrem 1112/1700 tarihli dir. ¹⁵²
Kızılcayer	(Bilgi Bulunamadı)	Şaban 1121/1709 tarihli mescitle ilgili en erken tarihli hurûfât kaydına göre imamlığa Hasan'ın atandığı ifade edilmektedir. ¹⁵³ Mescit, Zilhicce 1245/1830 tarihinde ahali tarafından yeniden yaptırılmıştır. ¹⁵⁴
Kızılca Söğüt	Mehmed Beşe	Mescitle ilgili bir kayıt tespit edilmiştir. Şevval 1138/1726 tarihli kayda göre imam Halil'in vefatı üzerine yerine oğlu Ahmed atanmıştır. ¹⁵⁵
	(Bilgi Bulunamadı)	Orta Mescit olarak anılmakta olup, Kavak mahallesindedir. ¹⁵⁶
	(Bilgi Bulunamadı)	Süfla Mescit olarak anılmakta olup, yukarı mahallede dir. Mescide dair en erken tarihli kayıt, Cemaziyelevvel 1116/1704 tarihli dir. ¹⁵⁷
Koçak	Ömer Ağa	Mescide dair ilk hurûfât kaydı Recep 1188/1774 tarihli dir. ¹⁵⁸ Mescit Ömer Ağa tarafından yaptırılmıştır. ¹⁵⁹
Malhoş	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt, Muharrem 1103/1691 tarihli dir. ¹⁶⁰
Menteş	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1143/1730-31 tarihli dir. ¹⁶¹ Mescit, Recep 1226/1811 tarihinde cemaatinin çokluğu nedeniyle minber konulmak suretiyle camiye dönüştürülmüştür. ¹⁶²
Ömerli	Hacı Mehmed	Mescitle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1150/1737 tarihli dir. ¹⁶³
Sarılar	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1128/1716 tarihli dir. ¹⁶⁴
Seydi	(Bilgi Bulunamadı)	Mescit, Cemaziyelahir 1139/1727'da Hacı İsa tarafından minber konularak camiye dönüştürülmüştür. ¹⁶⁵
Sundurlu	Abdullah Beğ	Mescitle ilgili ilk kayıt Ramazan 1177/1764 tarihli dir. ¹⁶⁶ Bu kayıttaki ahalinin minber koyarak mescidi camiye dönüştürdükleri ifade edilmektedir.
Tokca	(Bilgi Bulunamadı)	Mescit, Karaağaç adıyla da anılan Tokca köyündedir. Mescitle ilgili tek kayıt Ramazan 1123/1711 tarihli dir. ¹⁶⁷

151 HD, 1118, 187.

152 HD, 1134, 40.

153 HD, 1118, 184.

154 HD, 550, 111.

155 HD, 1091, 48.

156 HD, 1129, 130; HD, 546, 108.

157 HD, 1134, 41; HD, 548, 193.

158 HD, 1126, 14.

159 HD, 1126, 14; HD, 1118, 188. Köy mescidi XVI. yüzyılda Mir-alem Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Tahrir Defteri, 560, Vr.281a.

160 HD, 1134, 40.

161 HD, 1088, 243.

162 HD, 567, 148.

163 HD, 1088, 247; Kısıkmış köyünde XVI. yüzyılda İbrahim Fakih tarafından yaptırılan mescit bulunmaktaydı. Tahrir Defteri, 560, Vr.281a.

164 HD, 1118, 186.

165 HD, 1128, 30; HD, 1088, 243.

166 HD, 1127, 6.

167 HD, 1118, 185.

Tuğlu	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1115/1703 tarihli- dir. ¹⁶⁸ Mescit, Mehmed adlı bir kişi tarafından Zilkade 1241/1826'da yeniden yaptırılmıştır. ¹⁶⁹
Yaka	(Bilgi Bulunamadı)	Mescide dair ilk kayıt, Rebiülahir 1126/1714 tarihli- dir. ¹⁷⁰
Yalınlı	Ebubekir oğlu Hüseyin	Mescitle ilgili en erken tarihli kayıt Şaban 1185/1771 tarihli- dir. ¹⁷¹
Yenice	(Bilgi Bulunamadı)	XVI. yüzyılda da mevcut olan mescitle ilgili ilk hurûfât kaydı Rebiülevvel 1122/1710 tarihli- dir. ¹⁷²
Yassıhöyük	Ahali	Zilkade 1191/1777 tarihli kayıta mescidin ahali tarafından inşa edildiği ve yirmi, otuz senedir imamının olmadığı belirtilmektedir. ¹⁷³
Yukarı Somak	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt Şaban 1166/1753 tarihli- dir. ¹⁷⁴
Yuva	(Bilgi Bulunamadı)	Mescitle ilgili ilk kayıt, Şaban 1121/1709 tarihli- dir. ¹⁷⁵

c. Mektep ve Medreseler

Köy	Bani	Açıklama
Balçık Hisar	Seyyid Mehmed	Mektebe dair en erken tarihli kayıt Rebilevvel 1204/1789- 1790 tarihli- dir. ¹⁷⁶
Çivril	Hacı Musa oğlu Ali	Mekteple ilgili tek kayıt Rebiülevvel 1249/1833 tarihli- dir. ¹⁷⁷
	Seyyid Mustafa	Mekteple ilgili tek kayıt Rebiülevvel 1184/1770 tarihli- dir. ¹⁷⁸
	Hüseyin Efendi	Medrese ile ilgili ilk kayıt Safer 1215/1800 tarihli- dir. Medreseyle ilgili kayıt medresenin içerisinde bulunan mes- cide yapılan imam atamasıyla ilgilidir. Seyyid Ebubekir'in mescide imam olarak atandığı belirtilen kayıta, medresenin Hüseyin Efendi tarafından inşa ettirildiği belirtilmiştir. ¹⁷⁹
Çöplü	(Bilgi Bulunamadı)	Çöplü köyünde, Ahmed Dede Camii'ne yakın bir mekândadır. Cami vaizleri medresede müderrislik yapmaktadır. ¹⁸⁰
İğdir	Ahi Bayezid	Ahi Bayezid zaviyesi yapı grubu içerisinde yer almaktadır. Mektebe dair ilk bilgi Cemaziyelahir 1102/1691 tarihli- dir. Bu belgeye göre mektepde muallim olan Mehmed görevin- den feragat etmiş ve yerine bir diğer Mehmed atanmıştır. ¹⁸¹ Zaviyeyi tasarruf eden zaviyedarlar, genellikle zaviye yapı grubundan olan sıbyan mektebinde muallimlik görevini de yürütmüşlerdir. ¹⁸²
Ömerli	Ayşe Hatun	Mekteple ilgili tek kayıt Şaban 1241/1826 tarihli- dir. ¹⁸³

168 HD, 1134, 41.

169 HD, 549, 111.

170 HD, 1118, 186.

171 HD, 1089, 47.

172 HD, 1118, 185; Tahrir Defteri, 560, Vr.274b.

173 HD, 1129, 128.

174 HD, 1122, 134.

175 HD, 1118, 184.

176 HD, 547, 76.

177 HD, 550, 115.

178 HD, 1087, 80.

179 HD, 544, 89.

180 HD, 546, 110, HD, 550, 112

181 HD, 1134, 40.

182 HD, 547, 76.

183 HD, 549, 111.

d. Türbeler

Köy	Türbe Adı	Açıklama
Dede	Hoca Sultan	Dede köyde Hoca Sultan tekkesi içerisinde. ¹⁸⁴ Günümüze de ulaşabilen türbe XIV. yüzyıla tarihlendirilmiştir. ¹⁸⁵
İğdir	Karıncak	İğdir köyünde “Ovacık Ladiği, Oruçlu Bel ve Delikli Taş” olarak adlandırılan mahaldedir. Türbeye ait iki kayıt bulunmaktadır. Recep 1158/1745 tarihli belgeye göre türbedarlık görevi Ali’ye verilmiştir. Muharrem 1182/1768 tarihli bir diğer belgeye göre ise Ali görevine tekrar atanmıştır. ¹⁸⁶ Yapılan ikinci atamada Ali’ye türbedarlık ve zaviyedarlık görevinin birlikte verilmesi türbenin zaviye işlevine sahip olduğunu da göstermektedir.

e. Zaviyeler

Köy	Zaviye Adı	Açıklama
Aşağı Somak	Ahi İvaz Çiftliği	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Receb 1105/1694 tarihli. ¹⁸⁷
	Kara Halil Çiftliği	XVI. yüzyılda da mevcut olan zaviye Germiyan oğlu Kara Halil vakfıdır. ¹⁸⁷ Zaviyeye dair ilk hurûfât kaydı Şaban 1104/1693 tarihli. ¹⁸⁸
	Şeyh Hasan	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Muharrem 1135/1722 tarihli. ¹⁸⁹
	Şeyh Emirhan Çiftliği	Zaviye XVI. yüzyılda da bulunmaktaydı. ¹⁹⁰ Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Receb 1105/1694 tarihli. Kayıta, zaviyedar Mustafa’nın vefatı üzerine Derviş Mehmed’in atandığı ifade edilmektedir. ¹⁹¹ Belgelerde zaviyenin Çal yolu üzerinde olduğu ve yolculara yiyecek hizmeti sunduğu ve herkesin gelip geçtiği bir mevkide yer aldığı belirtilmektedir. ¹⁹²
	Şeyh Hızır	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Muharrem 1135/1722 tarihli. ¹⁹³
Aydınlar	Karlu Baba	Eğrihisar adlı mevkideki zaviye, XVI. Yüzyılda da mevcuttu. ¹⁹⁴ Şaban 1118/1706 tarihinde zaviyedar Ahmed zaviyedarlık görevine tekrar atanmıştı. ¹⁹⁵
	Şeyh Ali	Zaviye XVI. yüzyılda da mevcuttu. ¹⁹⁶ Hurûfât defterlerinde zaviyeyle ilgili ilk kayıt Ramazan 1133/1721 tarihli. ¹⁹⁷
	Saraycık	Zaviye XVI. yüzyılda da mevcuttu. ¹⁹⁸ Hurûfât defterlerindeki ilk kayıt, 1133/1720-21 tarihli. ¹⁹⁹
Balçık Hisar	Hacı Mustafa	Hacı Mustafa Mezrasında bulunmaktaydı. Evlada şart koşulmuştur. ²⁰⁰
	İneoğlu Ahi Bayezid	Zaviyeyle ilgili en erken tarihli hurûfât kaydı Rebiülahir 1104/1693 tarihli. ²⁰¹

184 HD, 1134, 41.

185 Uysal 2006, 242.

186 HD, 1126, 15.

187 HD, 1119, 197; HD, 1126, 13.

188 HD, 1134, 43.

189 HD, 1118, 188.

190 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

191 HD, 1134, 43.

192 HD, 1087, 80; HD, 1129, 129.

193 HD, 1118, 188.

194 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

195 HD, 1134, 42; HD, 1118, 187.

196 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

197 HD, 1118, 188.

198 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128; Tahrir Defteri, 560, Vr.265a.

199 HD, 1118, 187.

200 HD, 1118, 187; HD, 1088, 248.

201 HD, 1134, 40.

Barak	Barak	Zaviyeyle ilgili tek kayıt Rebiülevvel 1117/1705 tarihli dir. ²⁰²
Çivril	Mükrimin	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Ramazan 1209/1795 tarihli dir. ²⁰³
	Şeyh Habib-i Acemi	Zaviyenin yeri bazı kayıtlarda ise Çivril-i Mükrimin olarak tanımlanmıştır. ²⁰⁴ XVI. yüzyılda da mevcut olan zaviye evlada meşruttur. İlk hurûfât kaydı, Cemazıyelevvel 1118/1706 tarihli dir. ²⁰⁵
Dede	Azrail Baba	Sarı Hoca, Kadem-i Arî ve Aşuk (Eşref) Baba olarak da anılmaktaydı. ²⁰⁶ Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Cemazıyelahir 1115/1703 tarihli dir. ²⁰⁷
	Hoca Sultan	XVI. yüzyılda da mevcut olan zaviye, Hoca Habib Zaviyesi olarak da anılmaktadır. ²⁰⁸ Hurûfât defterlerinde, zaviyeyle ilgili ilk kayıt Rebiülahir 1148/1735 tarihli dir. ²⁰⁹
Eymürcek	Hoca Habib	Zaviye XVI. yüzyıl kayıtlarında da bulunmaktadır. Bu zaviye ile Dedeköy'deki Hoca Sultan Zaviyesinin arasında bir ilişki mevcuttur. Kurucularının aynı kişi olması muhtemeldir. Çünkü, iki zaviyenin vakıflarının birlikte kaydedilip sonradan ayrı biçimde yazıldıkları tespit olunmaktadır. ²¹⁰
	Karasulak	Eymürcek köyünde olan zaviye XVI. yüzyılda da bulunmaktadır. Bu kayıtlarda Eymürcek köyü "Eymür" olarak zikredilmektedir. ²¹¹ Zaviyeyle ilgili hurûfât kaydı Zilhicce 1239/1824 tarihli dir. Kayda göre zaviyedar olan Mehmed Arif Dede görevinden feragat etmiş yerine Seyyid İbrahim atanmıştır. ²¹²
Gökbaşı	Gökbaşı	Zaviye, Pir Mehmed Vakfı olarak bilinen mevrada bulunmaktadır. ²¹³ Zaviyeyle ilgili ilk kayıt, Safer 1157/1744 tarihli dir. ²¹⁴
	Taledenli	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt, Safer 1157/1744 tarihli dir. ²¹⁵
Haydan-ı Atik	Şeyh İdris	Zaviyeyle ilgili en erken tarihli kayıt Rebiülevvel 1118/1706 tarihli dir. ²¹⁶
	Şeyh İvaz	Zaviye XVI. yüzyılda Ahi İvaz zaviyesi olarak anılmaktaydı. ²¹⁷ Zaviyeyle ilgili ilk hurûfât kaydı 1133/1720-1721 tarihli dir. ²¹⁸
	Şeyh Yunus	XVI. yüzyılda da aynı adla anılan zaviyeyle ilgili ilk kayıt Cemazıyelahir 1102/1691 tarihli dir. ²¹⁹
Haydan-ı Cedid	Ali Fakih	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Ramazan 1104/1693 tarihli dir. ²²⁰

202 HD, 1134, 41.

203 HD, 548, 195.

204 HD, 1134, 42; HD, 1118, 184.

205 HD, 1134, 42.

206 HD, 1118, 187.

207 HD, 1134, 41.

208 HD, 1088, 247.

209 HD, 1088, 246.

210 TKGM, Tapu Tahrir Defterleri, 560, Vr.280a.

211 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

212 HD, 549, 110; HD, 550, 113.

213 HD, 1127, 4.

214 HD, 1122, 131.

215 HD, 1122, 131.

216 HD, 1134, 42.

217 Tahrir Defteri, 560, Vr.272a-b

218 HD, 1118, 188.

219 HD, 1134, 40.

220 HD, 1134, 40.

İğdir	Ahi Bayezid	Zaviye, XVI. yüzyılda da mevcuttu. ²²¹ Zaviyeyle ilgili ilk hurûfât kaydı Cemaziyelahir 1102/1691 tarihlidir. ²²² Zaviyenin yapı grubu içerisinde mektep de bulunmaktadır.
	Danişmend Çelebi	Zaviyeyle ilk kayıt 1143/1730-31 tarihlidir. Kayda göre bir akçe ile zaviyedar olan Ataullah Halife yeniden görevine atanmıştır. ²²³ Zaviye, Danişmend Çelebi vakfı ile finanse edilmekteydi. ²²⁴
	Mükrimin	Zaviyenin tasarrufu evlada şart koşulmuştu. Cemaziyelahir 1130/1718 tarihli kayda göre görevden alınan zaviyedar Halil tekrar görevine atanmıştır. ²²⁵
	Şeyh Hasan	İlk hurûfât kaydı Rebiülahir 1111/1699 tarihlidir. ²²⁶ Zaviyeye Hacı Bektaş şeyhi arzıyla atama yapılmıştır. ²²⁷
İnci	Dülbend Baba	Zaviye XVI. yüzyıldaki kayıtlarda da mevcuttur. ²²⁸ Zaviyeye dair ilk hurûfât kaydı Rebiülahir 1103/1691 tarihlidir. ²²⁹ “Baba Sultan Zaviyesi”, “Yürekli Baba Sultan” zaviyesi olarak da anılmaktadır. ²³⁰ Zaviyeye, Hacı Bektaş şeyhi arzıyla zaviyeye atama yapılmıştır. ²³¹
Karaca	Safa Dede	Zaviyeye dair en erken tarihli kayıt Muharrem 1113/1701 tarihlidir. ²³² Cemaziyelevvel 1115/1703 tarihli belgede Karaca köy, Uşak Kazasına bağlı Bulkaz köyünün yakınlarında olarak tanımlanmıştır. Köy bir kayıta “Karaca Viran” olarak da kaydedilmiştir. Zaviye ulemadan kişilere şart koşulmuştur. ²³³
Kayrak	Kayrak Baba	Kayrak köyündeki bu zaviye XVI. yüzyılda “Ahi Kayrak” adıyla mevcuttu. ²³⁴ Zaviyeyle ilgili ilk hurûfât kaydı Recep 1115/1703 tarihlidir. ²³⁵ Zaviyeye Hacı Bektaş şeyhi arzıyla atama yapılmıştır. ²³⁶
Kısıkmış	Halil Fakih	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt 1133/1720-21 tarihlidir. ²³⁷
	Küçük Fakih	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt, 1133/1720-21 tarihlidir. ²³⁸ Zaviyeye Hacı Bektaş şeyhi arzıyla atama yapılmıştır. ²³⁹
	Sevindik	Kısıkmış köyündedir. İlk kayıt Şaban 1118/1706 tarihlidir. ²⁴⁰
Koçak	Şeyh Aydın	Koçak köyündeki zaviye “Üç Kuyu” zaviyesi olarak da adlandırılmıştır. ²⁴¹ Ancak XVIII. yüzyıl ortalarından itibaren Şeyh Aydın zaviyesi olarak isimlendirilmiştir.

221 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

222 HD, 1134, 40.

223 HD, 1088, 243.

224 HD, 545, 146.

225 HD, 1118, 187.

226 HD, 1134, 40.

227 HD, 1126, 13.

228 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 128.

229 HD, 1134, 40.

230 HD, 1118, 185.

231 HD, 1126, 14.

232 HD, 1134, 40.

233 HD, 1134, 41.

234 Köyde, XVI yüzyılda Şeyh Menteşe adlı bir zaviye daha bulunmaktadır. 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, s.128; Tahrir Defteri, 560, Vr.279b.

235 HD, 1134, 41.

236 HD, 1126, 14.

237 HD, 1118, 188.

238 HD, 1118, 188.

239 HD, 1126, 14.

240 HD, 1134, 42.

241 HD, 1134, 42; HD, 1118, 188.

Malhoş	Erbasan	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Zilkade 1103/1692 tarihlidir. ²⁴² Zaviyeye Hacı Bektaş şeyhi arzıyla atama yapılmıştır. ²⁴³ XVI. yüzyıl kayıtlarında bu adla anılan zaviye Germedin adlı köyde kayıtlıdır. ²⁴⁴ Köyde isim değişikliğinin yaşanmış olması muhtemeldir.
Mükrimin	Şeyh Ali	Zaviye XVI. yüzyılda da mevcuttu. ²⁴⁵ Zaviyeye dair ilk kayıt Şevval 1111/1700 tarihlidir. ²⁴⁶ ve evlada şart koşulmuştur.
Ömerli	Hüseyin Fakih	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt, Ramazan 1104/1693 tarihlidir. ²⁴⁷
	Şeyh İdris	Ömerli köyündeki zaviye evlada şart koşulmuştur. Zaviyeyle ilgili ilk kayıt, Rebiülahir 1103/1691 tarihlidir.
Paşacık	Karpuzlu	Zaviyeyle ilgili tek kayıt Şevval 1107/1696 tarihlidir. ²⁴⁸
	Şeyh Halil	Zaviyeyle ilgili tek kayıt Şevval 1107/1696 tarihlidir. ²⁴⁹
	Şeyh Haydar	Zaviyeyle ilgili tek kayıt Şevval 1107/1696 tarihlidir. ²⁵⁰
Sökmen	İncek Dede	Zaviye, Şeyh Ahmed, Şeyh Manend, İncek Dede (Sultan) isimleriyle tanınmaktadır. ²⁵¹ XVI. yüzyıl kayıtlarında da mevcut olup tasarrufu evlada şart koşulmuştur. ²⁵²
Temürcü	Umur Baba Sultan	Hurûfât defterlerinde zaviyeye dair ilk kayıt Zilkade 1113/1702 tarihlidir. Zaviye “Umur Fakih Sultan” zaviyesi olarak da adlandırılmaktadır. ²⁵³ Zaviyeye Hacı Bektaş şeyhi arzıyla atama yapılmıştır. ²⁵⁴
Tokca	Tokca Baba	Zaviye ²⁵⁵ on altıncı yüzyılda da bulunmakta ve Baba zaviyesi olarak anılmaktaydı. ²⁵⁶ Zaviyeye dair ilk kayıt Rebiülahir 1118/1706 tarihlidir. ²⁵⁷
Uğurlu	Kızıl Aşık	Sökmen ve Savran köyleri arasında bugün mevcut olmayan Uğurlu köyünde bulunmaktaydı. Zaviye “Dülbend Kızıl Aşık” zaviyesi olarak da anılmaktadır. Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelevvel 1123/1711 tarihlidir. ²⁵⁸
Yukarı Somak	Teşneli	Teşneli Çiftliği ve Teşneli Kuyu olarak da adlandırılmaktadır. Zaviyeye dair ilk kayıt Rebiülahir 1118/ tarihlidir. ²⁵⁹ Zaviyeye dair son kayıt ise Recep 1232 tarihlidir. ²⁶⁰
Yuva	Ahmed Fakih	Zaviyeyle ilgili en erken tarihli hurûfât kaydı Cemaziyelahir 1117/1705 tarihlidir. ²⁶¹
	Aşık Hüseyin	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1117/1763 tarihli-dir. ²⁶²
	Meryem Hatun	Zaviyeyle ilgili ilk kayıt Cemaziyelahir 1117/1705 tarihli-dir. ²⁶³

242 HD, 1134, 40.

243 HD, 1127, 7.

244 Tahrir Defteri, 560, Vr.261a; 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 129.

245 Tahrir Defteri, 560, Vr.272a.

246 HD, 1134, 40.

247 HD, 1134, 40.

248 HD, 1140, 379.

249 HD, 1140, 379.

250 HD, 1140, 379.

251 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, 219; VGMA, TD, 560, 257a.

252 HD, 1088, 244-246.

253 HD, 1134, 40.

254 HD, 1126, 14.

255 Tahrir Defteri, 560, Vr.263b.

256 438 Numaralı Anadolu Vilayeti Muhasebe Defteri, s.128.

257 HD, 1134, 42.

258 HD, 1118, 185

259 HD, 1134, 42; HD, 1118, 184, 187.

260 HD, 546, 114.

261 HD, 1134, 41.

262 HD, 1134, 41.

263 HD, 1134, 41.

C. Vakıf Kurumları Işığında Şeyhlü Kazası

İslam şehir anlayışına göre şehri diğer iskan yerlerinden ayıran faktörlerin başında mahallelere bölünmüş olması gelmekte ve mahalle Osmanlı şehrinin de temel birimini oluşturmakta idi. Aynı mahallede yaşayan sakinler, aynı mekânı paylaşan, birlikte yaşamının beraberinde getirdiği şartları üstlenen sosyal bir grup oluşturmaktaydılar. Bu açıdan Şeyhlü, XVI. yüzyılda Cami, Mescid-i Oğulbeği, Hatib, Hacı Sadık, İlyas Beğ, Seki ve Akgöz adlarında yedi,²⁶⁴ XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ise Aşağı, Yukarı, Cami, Boyahane, Hacı Sadık, Hacı Ali, Hacı İsmail, Hacı İsa, Hacı İbrahim, Rıdvan Ağa, Şeyh ve Hacı Memiş olmak üzere on iki mahallede oluşmaktaydı. Mahalleler karşılaştırıldığında Cami ve Hacı Sadık mahallelerinin aynı isimle devam ettiğini, diğer mahallelerin isimlerinde değişme olduğu gibi XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yeni mahallelerin de kurulduğunu tespit ediyoruz.

Mahallenin toplumsal merkezi ise İslam şehirlerinin genelinde olduğu gibi cami ya da mescit idi.²⁶⁵ Mahallelerde yer alan cami ve mescitler ibadet merkezi olmasının yanı sıra hem bireylerin birbirleriyle hem de yönetimle olan ilişkilerini sağlayan mekânlardı. Bireyler ibadetlerini yerine getirmelerinin yanı sıra bu mekânlarda birbirleriyle görüşüyor ve birbirlerinden haberdar oluyorlardı. Yönetimin emir ve istekleri de bu mekânlarda halka duyuruluyordu.²⁶⁶ Bu mekânları sosyal kontrol mekanizmasının ve yönetim-halk ilişkilerinin kurulduğu merkezler olarak değerlendirmek abartı olmayacaktır. Bu açıdan dini yapıların Şeyhlü merkezine dağılımı önem arz eder. Şeyhlü merkezinde altı cami tespit edilmiştir. Camilerin en büyüğü Germiyanoglu Yakub Çelebi tarafından yaptırılıp konumunu tam olarak tespit edemediğimiz “Cami-i Kebir” dir. Şeyhlü’deki diğer önemli bir cami, Hacı Abdullah tarafından yaptırılıp kendi adıyla anılan mahallede bulunan “Cami-i Cedid” tir. Çarşı Camii ve Hacı Halil Efendi Camii ise çarşıda bulunmaktaydı. Hacı Beytullah ve Şeyh Muslihiddin camilerinin Şeyhlü içerisindeki mevkisini tespit edemiyoruz. Şeyhlü merkezindeki Boyahane Mescidi ve Çarşı Mescitleri de tesislerinden sonra duyulan ihtiyaç üzerine camiye dönüştürülmüşlerdi. Cuma namazının kılınmadığı mescitler ise Şeyhlü’deki mekânlara camilere oranla daha yaygın biçimde dağılmış durumdaydı. Her mahallede birer mescit bulunurken, Hacı İsmail mahallesinde ise iki mescit mevcuttu. Çarşıda, Akgöz mevkiinde, Koca Hanı, Serdar Hanı ve medrese çevresinde de birer mescit vardı.

Şeyhlü’nün gündelik hayatının en önemli mekânı ise çarşısıydı. Çarşıda iki cami, bir mescit bulunmaktaydı. Kalaycı Ahmed tarafından yaptırılan cami, Çarşı Camii olarak anılmaktaydı. Çarşıda bulunan esnaf dükkanları içerisinde sadece haffaf dükkanları kayıtlarımıza yansımıştır. Şeyhlü’de gündelik ve ticari hayat için en önemli diğer unsur ise hanlardı. Germiyanoglu Yakub Çelebi Mescidi’nin bitişiğinde “Koca Hanı”, Hacı Ali Ağa mescidinin yakınında da “Serdar Hanı” bulunmaktaydı.

Şeyhlü’de diğer önemli bir mekân Akgöz adlı nehrin bulunduğu aynı adla anılan mevkiydi. Evliya Çelebi seyahatnamesinde, Akgöz’ü Menderes nehrinin kaynağı olarak niteler ve burada bulunan tabakhaneden söz eder.²⁶⁷ Bu suyun üzerinde değirmenler de kurulmuştu. Değirmenlere ait bir vakıf da mevcuttu.²⁶⁸ Safer 1200/1785-1786 tarihinde Akgöz Nehri, Küttelizâde Seyyid Mustafa’nın işletiminde idi ve buradaki hissesinden bir miktarını yaptırmış olduğu misafirhane ve Küttelizâde Hacı Ahmed’in yaptırmış olduğu çeşmenin

²⁶⁴ Gökçe 2007a, 155.

²⁶⁵ Ergenç 1984, 69,73.

²⁶⁶ Alada 2008, 164-165.

²⁶⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap, 103.

²⁶⁸ HD, 1088, 247.

tamiri için vakfetmişti.²⁶⁹ Akgöz mevkisinde değirmenlerin bulunması gündelik hayat açısından bu mevkiyi vazgeçilmez kılıyordu. Küttelizâde Seyyid Mustafa'nın yaptırmış olduğu misafirhanenin konumu belgede açıkça belirtilmemişse de aynı mevkide olabileceğini söyleyebiliriz. Mevkinin gün boyunca gelen-gidenleri ağırlaması nedeniyle Hacı Süleyman Ağa duyulan ihtiyaç üzerine bu mekâna bir mescit de yaptırmıştı.²⁷⁰

Şeyhlü'de en ileri seviyedeki eğitim kurumu Hacı Mehmed Medresesi'ydi. Kayıtlarımızdan medresenin yerini tespit edemiyoruz ancak Ayşe Hatun Mescidi'nin medrese yakınlarına yapıldığı bilgisine sahibiz. Medrese dışında sıbyan mektebi statüsünde beş mektep daha mevcuttu. Mekteplerden birinin konumu belirli değilken diğerleri Hacı Sadık, Hacı Ali, Yukarı Mahalle ve Koca Hanı'nın yakınlarında bulunmaktaydı.²⁷¹

Şeyhlü kırsalı için de belgelerimizden çıkarılan bilgiler anlamlı sonuçlar vermektedir. Kırsala dair açıklamalarımızı yerleşim merkezlerinde bulunan vakıf eserlerinin bir yerleşim bölgesinin büyüklüğü hakkında bizlere ipuçları sunması noktasında inceleyeceğiz. Aşağıda Şeyhlü kazasına dair hurûfât defterlerine yansıyan vakıf kurumlarının köylere göre dağılımı verilmiştir:

Köyler	Cami	Mescit	Mektep	Zaviye	Türbe
Akkum	1	...	...	...	...
Aşağı Somak	1	2	..	5	...
Aydınlar (Eğri Hisar)	...	...	...	3	...
Balçık Hisar		3	1	2	...
Barak (Bozdağ)	...	...	...	1	...
Bayat	1	1	...	...	...
Beğ	1	...	...	...	...
Bekirli	...	...	...	...	...
Belence	...	1	...	...	...
Bolman	...	1	...	...	...
Bucak	...	1	...	...	...
Bulgurlar	1	1	...	...	...
Cumalı	...	1	...	...	...
Çivril	1	12	3	2	...
Çöplü	1	1	1	...	...
Dede	1	...		2	1
Eymürcek	1	3	...	2	...
Gencerlü	...	1	...	...	...
Gökbaşı	...	...	...	2	...
Haydan-ı Atik	1	1	...	3	...
Haydan-ı Cedid (Yenice-i Haydan)	...	1	...	1	
Irgıllı	1	1	...	...	..
İğdir	1	4	1	4	1
İnci	...	1	...	1	...
Karayahşiler	1	3	...	...	...
Karaca	...	...	...	1	...
Karamanlı	1	1	...	...	...
Kayrak	...	...	...	1	...
Kısıkmış	1	1	...	3	...

269 HD, 547, 75.

270 HD, 1119, 69; HD, 1126, 13.

271 HD, 1134, 41.

Kızılca Ali Divanı	1	...	...	...	...
Kızılçayer	...	1	...	...	...
Kızılca Söğüt	1	3	...	...	...
Koçak	...	1	...	1	...
Malhoş (Germedin)	...	1	...	1	...
Menteş	...	1	...	...	...
Mükrimin	...	...	...	1	...
Olyer Divanı	1	...	...	...	...
Ömerli	1	1	1	2	...
Paşacık	...	...	...	3	...
Sarılar	1	1	...	...	...
Seraserli	1	...	...	...	...
Serbanşah (Savran)	1	...	...	...	...
Seydi	...	1	...	...	...
Sundurlu	1	1	...	...	...
Sökmen	1	...	...	1	...
Temürcü	1	...	...	1	...
Tokca (Karaağaç)	1	1	...	1	...
Tomralar	1	...	...	...	...
Tuğlu	...	1	...	...	...
Uğurlu	...	...	...	1	...
Yaka (Şibiler)	1	1	...	...	...
Yamanlar	2	...	...	...	...
Yalınli	...	1	...	...	...
Yenice	...	1	...	...	...
Yassıhöyük	1	1	...	...	...
Yukarı Somak	...	1	...	1	...
Yuva (Akpınar)	...	1	...	3	...

Yukarıdaki veriler ışığında Şeyhlü kırsalında en büyük merkezin Çivril köyü olduğunu söyleyebiliriz. Kayıtlarımıza Çivril'in beş mahallesi yansımıştır. Bu mahalleler Yukarı, Aşağı, Orta, Çatlar ve Hamam'dır.²⁷² Çivril'de vakıf eser olarak bir cami, on iki mescit, üç mektep ve iki zaviye bulunmaktaydı. Zikredilen veriler XIX. yüzyılın ikinci yarısında bölge merkezliğinin Çivril'e kaymasında, yöreden geçen demiryolunun yanı sıra Çivril'in fiziki ve demografik büyüklüğünün de rol oynadığını düşündürmektedir. Çivril'den sonra diğer önemli bir köy olarak İğdir karşımıza çıkar. İğdir'de bir cami, dört mescit, dört zaviye, bir mektep, bir de türbe bulunmaktadır. İğdir'i Aşağı Somak, Balçık Hisar ve Eymürcek köyleri izlemektedir.

Şeyhlü, merkezi ve kırsalıyla önemli derecede zaviyeyi barındıran bir bölgedir.²⁷³ Şeyhlü merkezinde yerlerini tespit edemediğimiz altı zaviye tespit edilmiştir. Bu zaviyeler, gelen geçen yolculara hizmet vermelerinin yanı sıra dini eğitim vererek tasavvufi öğretilerini halka ulaştırmaktaydılar. Şeyhlü'de bulunan zaviyeler bağlı oldukları tasavvufi öğreti açısından incelendiğinde Ahi zaviyelerinin varlığı dikkati çeker. Bu zaviyeler sadece Şeyhlü'de değil tüm Germiyan ilinde önemli sayıdaydılar.²⁷⁴ Bunun yanı sıra Şeyhlü'de

272 Temettuat Defterlerine göre 1844 yılında Çivril, Cami-i Kebir, Çarşı, Aşağı, Çatlar, Nadriler, Hamam, Orta ve Öyük olmak üzere sekiz mahalleden oluşmaktadır (Özçelik, 2001, 201).

273 Mustafa Karazeybek Şeyhlü'de kırk bir zaviye tespit etmiş ve Karahisar-ı Sahip'te zaviye bakımından en zengin bölgenin Şeyhlü olduğunu belirtmiştir (Karazeybek 2001, 424).

274 Yakupoğlu 2009, 2282.

Bektaşî zaviyeleri de mevcuttu. Şeyhlü merkezindeki Tokatlı Baba, kırsaldaki Ali Fakih (Kısıkmış), Dülbend Baba (İnci), Erbasan (Malhoş), Kayrak Baba (Kayrak), Küçük Fakih (Kısıkmış), Şeyh Hasan (İğdir), Umur Baba (Temürçü) tespit edilen Bektaşî zaviyeleridir.

Şeyhlü kırsalındaki zaviyelerin dağılımı harita üzerinde irdelendiğinde kuzeyde İğdir güneyde Savran batıda Somak ve doğuda Işıklı arasında yoğunlaşma olduğu dikkati çekmektedir. Önemli geçiş noktasında bulunan Aşağı Somak Köyü bu açıdan önemlidir. Aşağı Somak, Çal yolu üzerinde bulunması nedeniyle önemli bir yerleşimdir ve beş zaviyesi bulunmaktadır.²⁷⁵ Zikredilen bölge içerisinde bulundurduğu dört zaviye ve zaviye işlevi olan bir de türbesiyle diğer önemli yerleşim İğdir Köyü'dür. İğdir'de zaviyelerin bu yoğunlukta bulunması köyün coğrafi durumuyla yakından ilgilidir. Gökbaşı'dan gelen tarihî yol, İğdir'den Koçak'a, oradan da Işıklı'ya uzanır. Bu sebeple İğdir geçit güzergahında yer almaktadır.²⁷⁶ Zaviyelerin bulunduğu bir diğer hat ise bugün Çivril-Işıklı yolunun güneyindeki hattır. Bu hatta Çivril, Haydan-ı Atik, Haydan-ı Cedid, Dede, Balçıkhisar, Eymürcek ve Kısıkmış köyleri bulunmaktadır.

Şeyhlü merkezi ve kırsalında "ashab-ı hayrat" olarak adlandırılan hayır sahipleri vakıflar kurmak suretiyle sosyal ve iktisadî hayatın sürdürülmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu kişilere dair veriler, bölgede ileri gelen ailelerin ortaya tespiti açısından önemlidir. Şeyhlü'nün Germiyanogulları'nın hakimiyet sahası içerisinde yer alması sebebiyle Germiyanogulları'nın vakıfları ve yapıları bölgede bulunmaktaydı. Germiyanogullarına ait birer cami, mescit ve mektep tespit edilmiştir. Aşağı Somak köyündeki Kara Halil Çiftliği zaviyesi de Germiyan Kara Halil vakfıdır. Diğer vakıf kurucuları içerisinde sülale adı zikredilenler Bağcı Arapzâde, Lengerzâde, Medetzâde, Küttelizâde ve Çorbacızâdeler'dir. Bu sülaleler içerisinde ise Çorbacızâdeler'in XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede etkin oldukları tespit edilmektedir. Ailenin yaptırdığı yapılar Şeyhlü merkeziyle Bucak, Irgılı, Karayahşiler, Kızılca Söğüt ve Savran köylerine dağılmış durumdadır.²⁷⁷ Kayıtlarımızda, Çorbacızâdeler tarafından yaptırılan ilk eser Çorbacı Mustafa Ağa'nın Kızılca Söğüt'te yaptırmış olduğu camidir ve camiye dair ilk kayıt Ağustos-Eylül 1763 tarihlidir. Baniler arasında yer alıp kayıtlarda sülale adı belirtilmediği için Çorbacızâdelerin yaptırmış olduğu yapılar arasında sayamadığımız bazı yapılar da bu aileye ait olabilir. Örneğin belgede, Ömer Ağa tarafından yaptırıldığı belirtilen Koçak Mescidinin banisinin sülale adı zikredilmemiştir. Yine Osman Ağa'nın Ömerli Köyü'nde yaptırdığı cami için de durum böyledir. Gelecekteki yapılacak çalışmalarla, bu bilgilerin netleşmesi ve kullanılabilirliğinin artması mümkündür. Şeyhlü'de Çorbacızâdelerin vakıf yoluyla tasarruf ettikleri bir çiftlik de tespit edilmiştir. Zilhicce 1246/1831 tarihli belgede Yuva köyünde Hüseyin Oğlu Çiftliği'nin vakfiyyet üzere mutasarrıfı olan Çorbacızade Seyyid Mehmed Efendi'nin vefat ettiği yerine küçük oğlu Seyyid Mehmed Emin'in tasarrufu üstlendiği belirtilmektedir.²⁷⁸

Şeyhlü'de, sülale adı zikredilmeyen vakıf kurucuları ve vakıf eser banileri arasında "ağa" sanını taşıyanlar azımsanmayacak ölçüdedir. Bu bilgiler, bölgedeki nüfuzlu ailelerin toplumsal hayata katkılarını göstermektedir. Vakıf ve bani açısından ağaları, ilmiye mensuplarının kullandığı efendi sanlı kişiler takip etmektedir. Efendi sanlı kişileri ise beğler izler. XVII. yüzyıl sancak beğlerinden Küçük Mehmed Paşa (Beğ) Eymürcek köyünde bir cami yaptırmıştır. Kısıkmış ve Karayahşiler köylerinde de Mehmed Beğ camileri

275 HD, 1087, 80; HD, 1129, 129.

276 Başkaya 2008, 91.

277 Çorbacızâdelerin yapımına ve tamine katkıda bulundukları diğer yapılar içerisinde Karayahşiler köyündeki Akköprü'yü, Işıklı Çarşı Camiini ve şadırvanını, Baklan Kuyucak köyü camiini, Baklan Çataloba köyü çeşmesini sayabiliriz (Pektaş 2008, 250-251; Cirtil 2008, 85).

278 HD, 550, 113.

bulunmaktadır. Bu camilerin de Küçük Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olmaları olasıdır. Küçük Mehmed Paşa, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Alanya ve Manisa sancak beyliğinde bulunmuş, 1667 yılında Rumeli Beylerbeyi iken savaşta şehit olmuştur.²⁷⁹ Kesin olarak tespiti imkan verecek bir delil bulunamasa da yaptırdığı eserler den Küçük Mehmed Paşa'nın Şeyhlü'yle bir bağının olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhlü'de kadın banilerin varlığı da dikkati çekmektedir. Şeyhlü merkezde Ayşe Hatun Mescidi, Ömerli köyünde Ayşe Hatun Mektebi, İğdir'de Sultan Hatun Mescidi ve Yuva Köydeki Meryem Hatun Zaviyesi banileri kadın olan kurumlardır. Şeyhlü merkezindeki mescitle Ömerli köyündeki mektebin banisinin aynı kişi olup olmadığı kayıtlarımızdan tespit edilememiştir.

Sonuç

Günümüzde bir belde olan Işıklı, Osmanlı Devrinde Şeyhlü adıyla önemli bir kaza merkeziydi. Bu çalışmada öncelikle Şeyhlü'nün idarî durumu, devamında merkez ve kırsal ayrımı yapılarak kazada bulunan vakıf kurumları tespit edilmiştir. Son olarak ise elde edilen veriler ışığında Şeyhlü'nün fizikî, beşerî ve toplumsal yapısına dair açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışmaya esas teşkil eden hurûfât kayıtlarının, vakıf görevlilerinin atamalarının kaydedildiği defterler olması sebebiyle vakıflar ve gelirleri hakkında ayrıntılı bilgi elde edilememiştir. Ancak kimi zaman kayıtlarda belirtilen bazı bilgiler kazanın tarihine ilişkin önemli ipuçları da sunmuştur. Bu sebeple, araştırmamızda hurûfât defterleri'nin bizlere sunmuş olduğu veriler doğrultusunda Şeyhlü kazası tasvir edilmeye çalışılmış ve Şeyhlü kazasının bazı bilinmeyenleri bilinir hale getirilmiştir. Bu bilgilere göre, en özet şekliyle Şeyhlü kazası, XIX. yüzyılda *sâlise* rütbesini taşıyan orta büyüklükte bir kasaba kadılığı idi ve on iki mahalleden oluşmaktaydı. Kaza'nın vakıf kurumları arasında otuz yedi cami, yetmiş sekiz mescit, iki medrese, on bir mektep, iki han, iki türbe ve elli dört zaviye bulunmakta idi. Bu veriler Şeyhlü'nün vakıf kurumlarıyla donatılmış olduğunu ve mamur bir kaza görünümünü sergilediğini göstermektedir. Kazadaki gündelik hayat da bu kurumlar çevresinde şekillenmekteydi. Şeyhlü'ye dair ortaya koyduğumuz bu makalenin ileride Şeyhlü özelinde daha kapsamlı yapılacak çalışmalar için önemli bir adım oluşturacağını düşünmekteyiz.

279 Uzunçarşılı 1995, 376, 396.

Kaynaklar

A. Arşiv Kayıtları ve Kaynak Eserler

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Hamid ve Ankara Livaları, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1993.

Abdurrahman Nesib Efendi, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı*, Y 280, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 9. Kitap, Haz. Y. Dağlı vd., İstanbul, 2005.

Hurûfât Defterleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 567, 1087, 1088, 1089, 1091, 1118, 1119, 1122, 1123, 1126, 1127, 1128, 1129, 1134, 1139, 1140, 1142, 1158.

İcmâl-i Kuzât-ı Anadolu Defteri, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y 140.

Tahrir Defteri, 560, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadime Arşivi.

B. Araştırma Eserler

Alada 2008 Alada, A. B., *Osmanlı Şehrinde Mahalle*, Sümer Kitabevi, İstanbul 2008.

Başkaya 2008 Başkaya, M., *Denizli Adının Anlamı ve Çivril İlçesi'ndeki Bazı Yer Adlarının Tarihsel Gerçekleri*, Bilal Ofset, Çivril 2008.

Baykara 1990 Baykara T., *Osmanlı Taşra Teşkilatında Görev ve Görevliler (Anadolu)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1990.

Baykara 2000 Baykara, T., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 2000.

Beyazıt 2009 Beyazıt, Y., "Hurufat Defterlerine göre Homa Kazası ve Vakıf Kurumları (XVIII. ve XIX. yüzyıllar), *Eskiçağdan Cumhuriyet'e Homa (Gümüşsuyu) Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2009

Cirtil 2008 Cirtil, S., "Denizli Çivril Su Yapıları", *Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam Armağanı*, Edit. Ali Boran, Osman Aytekin, Mehmet Top, Van Çevre ve Kültür Derneği Yayını, Ankara 2008, 71-87.

Ergenç 1984 Ergenç, Ö., "Osmanlı Şehrindeki 'Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul 1984, 69-78.

Ertaş 2007 Ertaş, M. Y., "Avarız Defterlerine Göre Çal Kazası (1623-1709)", *01-03 Eylül 2006 Çal Sempozyumu Bildirileri*, Denizli 2007, 225-239.

Gökçe 1994a Gökçe, T., "Anadolu Vilâyetine Dâir 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *Tarih İncelemeleri Dergisi* IX, İzmir 1994, 215-259.

Gökçe 1994b Gökçe, T., "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılık ve Kadıları", *3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, 83-94.

Gökçe 2005 Gökçe T., "XVI. Yüzyıl Sonları ve XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Taksimatında Görülen Kaza Sayısındaki Artışa Dair Bazı Tespitler", *Doğumunun 65.Yılında Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya Armağan*, Derleyen: M. A. Erdoğan, IQ Kültür Sanat Yayını, 237-266.

Gökçe 2007a Gökçe T., "XVI. Yüzyılda Şeyhlü Zaviyeleri Üzerine Tespitler", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Sempozyumu Bildiriler 1*, Denizli 2007, 151-176.

Gökçe 2007b Gökçe T., "Müstakil bir İdari Birim Olarak Çal Kazasının Öncüsü: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Kütahya Sancağı Piyade Teşkilatında Çal-ili Nahiyesi", *01-03 Eylül 2006 Çal Sempozyumu Bildirileri*, Denizli 2007, 240-257.

Göyünç 1991 Göyünç N., *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK Yayını, Ankara 1991.

Köylerimiz 1928 *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, Hilal Matbaası, İstanbul 1928.

- Karazeybek 2001 Karazeybek, M., "Afyonkarahisar'da Zaviyeler", *Afyon Kütüğü*, C.I, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, 2001, 415-426.
- Küpeli 2000 Küpeli, Ö., *Tahrir Defterlerine Göre XV. ve XVI. Yüzyıllarda Homa Kazası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.
- Pektaş 2008 Pektaş, K., "Denizli-Çivril-Savran Köyü'ndeki Tarihi Eserler ve Çorbacızâde Ailesi Hakkında Notlar", *Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam Armağanı*, Edit.: A. Boran-O. Aytekin-M. Top, Van Çevre ve Kültür Derneği Yayını, Ankara 2008, 241-255.
- Varlık 1986 Varlık, M. Ç., "XVI. yüzyıl Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 2, 1986, 201-239.
- Varlık 1999 Varlık, M. Ç., "Anadolu Eyaleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesi", *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999, 123-129.
- Yakupoglu 2009 Yakupoglu C., "Germiyanogulları Muhitinde Ahiler ve Zaviyeleri", *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4/3, Spring 2009, 2264-2285.
- Unan 2004 Unan F., "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, 467-468.
- Uysal 2006 Uysal, A. O., *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 2006.
- Uzunçarşılı 2005 Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, TTK Yayını, Ankara 1995.